

και ανακατατάξεις δεδομένων, σὲ τρόπο ὥστε νὰ μελετῶνται, ὅλο και πληρέστερα, και νὰ διαφωτίζονται, στὸ σύνολο ἢ στὶς λεπτομέρειες, τὰ βαρυσήμαντα ἱστορικά γεγονότα τοῦ ὀκτάχρονου Ἱεροῦ Ἀγῶνα τοῦ Ἑθνους, ἀπὸ ὅλες του τὶς πλευρὲς και ἀπὸ ὅλες τὶς πολυσύνθετες ὀπτικές του γωνίες.

Τὴν καθιερωμένη αὐτὴ παράδοση τοῦ Ἰδρύματος δὲν μπορούῖσε νὰ μὴν ἀκολουθήσει, Κύριε Πρόεδρε, και ὁ ἀποψινὸς μας ὀμιλητὴς, στὸν ὀποῖο ἡ ἀκαδημαϊκὴ Σύγκλητος ἀνέθεσε τὴν ἐκφώνηση τοῦ πανηγυρικοῦ τῆς ἡμέρας, ὁ διακεκριμένος συνάδελφος κ. Περικλῆς Θεοχάρης, πρῶην Πρόεδρος και πρῶην Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τὸ θέμα τῆς ὀμιλίας του, θέμα ἐξόχως ἐνδιαφέρον, εἶναι: *Τὸ χρονικὸν τῆς ἐνάρξεως τῆς Ἐπαναστάσεως εἰς Πελοπόννησον*. Παρακαλῶ τὸ συνάδελφο κ. Θεοχάρη νὰ λάβει τὸ λόγο.

## ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΝΑΡΞΕΩΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΝ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ Σ. ΘΕΟΧΑΡΗ

Ἡ ἀντικειμενικὴ ἐξιστορήσις τῶν γεγονότων ἐνάρξεως τῆς Ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκην περιγραφῆς τῶν ἐπιλεγομένων συμβάντων με ἀπόλυτον ἀκρίβειαν, ὥστε νὰ μὴν παρεισφρήσει ὁ προσωπικὸς παράγων τοῦ ὀμιλητοῦ, πολὺ περισσότερον ὅταν οὗτος εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ἐπιλέξῃ μεταξὺ τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τῆς ἱστορίας συμβάντων τὰ πλέον κατ' αὐτὸν χαρακτηριστικά. Ὅθεν ὁ ὀμιλητὴς ἔκρινε ὅτι σκόπιμον ἦτο νὰ ἀφήσῃ τὴν διήγησιν τῶν γεγονότων εἰς τὸν κατ' ἐξοχὴν ἱστορικὸν τῆς Ἐπαναστάσεως, τὸν Σπυρίδωνα Τρικούπη, ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ὀποῖου πολλὰ χωρία ἀναφέρονται **αὐτούσια** και τοῦτο ἵνα διατηρηθῇ τὸ ἱστορικὸν κείμενον ἀλώβητον

καὶ ἀνεπηρέαστον ἔξωθεν καὶ ἐπὶ πλέον νὰ διατηρήσῃ τὴν γλαφυρότητα καὶ ἰδιομορφίαν τῆς γλώσσης καὶ συντάξεως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ἐκράτησε ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1821 ἕως τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1830, μὲ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Πρωτοκόλλου τοῦ Λονδίνου τὴν 3ην Φεβρουαρίου 1830, ἤτοι ἐπὶ ἑννέα ἔτη. Ἡ μακρὰ διάρκειά της ἀποτελεῖ ἓν ἐκ τῶν οὐσιωδῶν στοιχείων διὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς σημασίας της, ὡς ἱστορικοῦ γεγονότος, καὶ ἐπὶ πλέον ἰσχυρὰν πιστοποίησιν διὰ τὴν ἠθικὴν ἀντοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐν τούτοις, ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου 1830 μέχρι καὶ τὸ 1832 συνεχίζονται καὶ ὀλοκληροῦνται τὰ ἀποτελέσματά της μὲ τὶς διπλωματικὰς πράξεις πού ἀφοροῦν τὴν διαμόρφωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ἀποτελεῖ τὴν συνέχισιν καὶ ἀποκορύφωσιν τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων περὶ ἐλευθερίας καὶ δημοκρατίας, ἰσότητος ὅλων τῶν πολιτῶν ἀπέναντι στοὺς νόμους τοῦ κράτους, τοὺς ὁποίους μόνος του ὁ λαὸς ἀπεφάσισε, ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἀποτελεῖ τὴν συνέπειαν τῆς ὀριμάνσεως τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν κρατουσῶν συνθηκῶν εἰς τὸ ὑπόδουλον ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἐστέναζεν ὑπὸ βαρύτατον ζυγὸν δουλείας ἀπὸ τετρακόσια περίπου χρόνια, ἀποτελεῖ δὲ τὸ σπουδαιότερον καὶ ἐνδοξότερον γεγονός τῆς ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ ἐπανάστασις, προετοιμασθεῖσα ἀπὸ τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν, ἐπέτυχε, μετὰ ἀπὸ συνεχῆ ἐπικὸν ἀγῶνα διαρκείας ἑννέα ἐτῶν ἐναντίον ἀντιπάλου κατακτητοῦ συντριπτικῶς ἰσχυροτέρου, νὰ πραγματοποιηθῇ ἔστω καὶ μερικῶς τὸν σκοπὸν της, ἤτοι τὴν δημιουργίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Παραλλήλως πρὸς τοὺς συνεχεῖς καὶ αἱματηροὺς ἀγῶνας τοῦ Ἔθνους εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν, οὐσιαστικῶς ἄνευ μέσων καὶ ὀρθῆς προετοιμασίας, ὅποτε ἄλλοτε ἐνίκα καὶ ἄλλοτε ὑφίστατο σημαντικὰς ἀπωλείας, καὶ ἀφοῦ ἐδραιώθη εἰς τὴν νότιαν Ἑλλάδα, ἐμερίμνησε διὰ τῶν πολιτικῶν πράξεων τῶν τέκνων της, καὶ ἰδιαιτέρως τῶν πέντε Ἐθνικῶν Συνελεύσεων, διὰ τὴν δημιουργίαν ὑγιοῦς κράτους καὶ χρηστῆς

διοικήσεως. Οὕτω ἡ Α' Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐν Ἐπιδαύρῳ, τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1822, διεκήρυξε τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίν καὶ ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ἡ δευτέρα ἐν Ἀστρει Ἐθνικὴ Συνέλευσις, διὰ τοῦ ψηφίσματος τῆς 30ῆς Μαρτίου 1823, κατήργησε τὰς τοπικὰς διοικήσεις καὶ ὥρισεν ὅτι «οἱ διάφοροι λαοὶ τῆς Ἑλλάδος ὑπάγονται εἰς Ὑπερτάτην Ἐθνικὴν Διοίκησιν ἀποτελουμένην ἀπὸ δύο συλλογικὰ σώματα, τὸ Βουλευτικὸν καὶ τὸ Ἐκτελεστικόν». Ἡ τρίτη ἐν Τροιζῆνι Ἐθνικὴ Συνέλευσις, στίς 17 Μαρτίου 1827, ἔλαβε τὰς ἐξῆς σημαντικὰς ἀποφάσεις: τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἰ. Καποδιστρίου ὡς Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ψήφισιν τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς χώρας.

Ἀλλὰ ἡ σπουδαιότερα ἐξ ὅλων τῶν Συνελεύσεων ἦτο ἡ Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις, συγκληθεῖσα εἰς τὸ Ἄργος τὴν 11ην Ἰουλίου 1829. Κατ' αὐτὴν ἡ Βουλὴ μὲ τὸ ψήφισμα τῆς 18ης Ἰανουαρίου 1828, ὥρισε τὴν Προσωρινὴν Διοίκησιν τῆς Ἐπικρατείας, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1828, καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ Βουλὴ αὐτοδιελύθη. Ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἐπικρατείας ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἐν συμβούλιον ἀποκαλούμενον Πανελλήνιον.

Τὸ σπουδαιότερον ἔργον τῆς Δ' ἐν Ἄργει Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὑπῆρξεν ἡ ἔγκρισις σειρᾶς ψηφισμάτων ἀναφερομένων εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς δημοσίας διοικήσεως τοῦ κράτους. Μὲ τὸ Α' ψήφισμα ἐνεκρίθη ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, ἐνῶ μὲ τὸ δεύτερον κατηργήθη τὸ Πανελλήνιον καὶ ἰδρῦθη ἡ Γερουσία. Τὸ Ζ' ψήφισμα ὥριζε τὴν κοπὴν ἔθνικοῦ νομίματος, ἐνῶ τὸ Η' ψήφισμα προέβλεπε τὴν ἀποστολὴν πρεσβειῶν εἰς τὰς ξένας χώρας καὶ ἴδρυε τὸ Τάγμα τοῦ Σωτῆρος. Ἐξ ἄλλου τὸ Ι' ψήφισμα ἀπηγόρευε τὴν ἐξαγωγὴν ἀρχαιοτήτων ἀπὸ τὴν χώραν, ἐνῶ τὰ λοιπὰ, μέχρι τοῦ 13ου καὶ τελευταίου ψηφίσματος, ἐλάμβανον μέριμναν διὰ τὰς ἀμοιβὰς καὶ μισθοὺς τῶν ὑπαλλήλων τοῦ κράτους καὶ κληρικῶν. Τέλος, ἡ Ε' Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καποδιστρίου τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1832, κατήργησε τὰ ὑπάρχοντα δικαστήρια καὶ παρεχώρει δικαστικὰς

δικαιοδοσίας πάλιν εἰς τὰς δημογεροντίας, ἐπανάφερε δὲ ἐν ἰσχύϊ τὸ Ἑγεμονικὸν Σύνταγμα, ἀποτελούμενον ἀπὸ 294 ἄρθρα.

Ὁ κύκλος, ποῦ ἤρχισε μὲ τὴν πρώτην Ἑθνικὴν Συνέλευσιν, ὠλοκληρώθη μὲ τὴν πέμπτην. Κατὰ τὴν δεκαετίαν τῆς ἐπαναστάσεως δὲν κατωρθώθη νὰ πραγματοποιηθοῦν πλήρως οἱ ἐπιδιωκόμενοι σκοποὶ τῆς δημιουργίας συγχρόνου κράτους καὶ νὰ ἐπιτευχθοῦν σημαντικαὶ πρόοδοι ὀργανώσεως ἀνεξαρτήτου δικαιοσύνης. Ὅμως κατὰ τὸν Φεβρουάριον 1830 κατωρθώθη νὰ ἀναγνωρισθῇ τὸ ἀνεξάρτητον ἑλληνικὸν κράτος. Ἡ νίκη τῆς ἐπαναστάσεως ἐστοίχισε βαρυτάτας ἀπωλείας, ἀνερχομένας εἰς χιλιάδας μαχητῶν, ἀλλὰ καὶ ἀμάχων Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων, οἱ ὅποιοι ἐχάθησαν εἴτε εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν, εἴτε ἀπὸ τὰς κακουχίας, τὴν πείναν, τὰ βασανιστήρια καὶ τὰς ἐκτελέσεις ὑπὸ τῶν Τούρκων, καθὼς ἐπίσης καὶ τὰς σφαγὰς εἰς τὰς ἐπαναστατημένας περιοχὰς ἀνά τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, ὅπου Ἑλληνισμός. Ἐπομένως ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις, μὲ τὴν μακρὰν διάρκειάν της καὶ τὰς κορυφαίας στιγμὰς τῆς σειρᾶς νικῶν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς πολλαπλᾶς ἥττας, προελθούσας κυρίως ἐκ τῆς διχονοίας τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ μὲ τὴν τελειωτικὴν αἰσίαν ἐκβασίν της, προβάλλει ὡς ἱστορικὴ ἐποποιΐα τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ καὶ ὡς θρίαμβος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 21 περιεῖχε χριστιανικὸν λαὸν πολυπληθέστερον, εὐπορώτερον, ἐμπορικώτερον καὶ βιομηχανικώτερον ἀναλόγως τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, διότι καὶ ὁ τούρκικος ζυγὸς ἦτον ἐλαφρότερος. Οἱ στελλόμενοι εἰς Πελοπόννησον ἡγεμόνες συχνάκις ἀλληλοδιεδέχοντο, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἢ ἐπὶ τοῦ τόπου ἰσχύς των πολλὴ δὲν ἦτον. Ἐφορευόμενοι δὲ ὑπὸ τῶν διατριβόντων ἐν τῇ Βασιλευούσῃ ἀντιπροσώπων τῆς Πελοποννήσου ἐσυστέλλοντο ἔτι μᾶλλον ἐν ταῖς κακοεργίαις των. Οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προεστῶτες εἶχαν μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ὁμοπίστων αὐτῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἦσαν ἰσχυροὶ παρὰ τῇ ἐξουσίᾳ, συνήρχοντο δὲ περὶ κοινῶν ὑποθέσεων εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Πελοποννήσου δις

τοῦ ἔτους, συνενισχυόμενοι ἐνώπιον τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας. Ἄν καὶ γενικῶς οἱ λαοὶ τῆς Πελοποννήσου, καταγινόμενοι εἰς εἰρηνικὰ ἔργα, δὲν ἦσαν μάχιμοι, διέπρεπαν ὅμως μεταξὺ αὐτῶν ἄνδρες ἐκ τῆς τάξεως τῶν κλεπτῶν φημιζόμενοι ἐπ' ἀνδρεία καὶ πολεμικῇ ἐμπειρίᾳ. Ἐζῆ καὶ λαὸς πρὸς τὴν μεσημβρινὴν ἄκρην αὐτῆς, διασώσας πολλὰ λείψανα τῆς σπαρτιατικῆς καταγωγῆς του.

Δύο ἦσαν αἱ ἐν αὐτῇ ἐστίαὶ τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ Ἀχαΐα καὶ ἡ Μάνη· ἐκείνη μὲν πολιτικὴ, αὕτη δὲ πολεμικὴ. Ἡ πόλις τῶν Πατρῶν ἤκμαζεν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην τῆς Πελοποννήσου διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὸ πολύτιμον προῖον τῆς σταφίδος· εὐρωπαϊζε δὲ καὶ ὑπὲρ τὰς ἄλλας διὰ τὴν συκὴν μετὰ τινων παραθαλασσίων τῆς Εὐρώπης πόλεων ἐξ αἰτίας τοῦ ἐμπορίου, καὶ διὰ τὴν ἐν αὐτῇ διαμονὴν προξένων ἰσχυόντων παρὰ ταῖς Τουρκικαῖς Ἀρχαῖς καὶ πολλὰς σχέσεις πρὸς τοὺς ἐνοπιίους ἐχόντων· εἶχε δὲ καὶ φιλομούσους καὶ φιλοκάλους πολίτας Χριστιανοὺς καθὼς καὶ ἡμέρους πολίτας Τούρκους. Τρεῖς πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἀχαΐας, ὁ Π. Πατρῶν Γερμανός, ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης προεστῶς τῶν Καλαβρύτων, καὶ ὁ Ἀνδρέας Λόντος προεστῶς τῆς Βοστίσης, ἦσαν εἰλικρινῶς συνδεδεμένοι, πρὶν ἔτι γνωσθῶσιν ἐν Πελοποννήσῳ τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας. Οἱ συνετοὶ δὲ καὶ φιλοπάτριδες οὗτοι ἄνδρες, ἐν πολλῇ ὄντες ὑπολήψει, ἴσχυαν ἐξ αἰτίας τοῦ δεσμοῦ των καὶ τῆς ἀξίας των καὶ παρὰ τοῖς τοπικοῖς συμβουλίοις καὶ παρὰ τοῖς γενικοῖς· ἔμειναν δὲ μέχρι τέλους ζωῆς, ἐν μέσῳ τόσων πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν περιπετειῶν τοῦ ἀγῶνος, πιστοὶ πρὸς ἀλλήλους, πολιτευόμενοι πάντοτε τὴν αὐτὴν πολιτικὴν. Ἡ ὑπόληψις τῶν τριῶν τούτων ἀνδρῶν συνέτεινεν ὄχι ὀλίγον εἰς τὸ νὰ κατασταθῇ ἡ πόλις τῶν Πατρῶν πολιτικὸν κέντρον τῆς Πελοποννήσου.

Τὸν Νοέμβριον τοῦ ἔτους 1820 κατέβη εἰς τὴν Πελοπόννησον ὡς ἡγεμὼν αὐτῆς ὁ Χουρσὴδπασας, ἄνθρωπος μεγαλοπρεπῆς ὡς σουλτάνος, σκληροκάριδος, πολυδάπανος, ὡς οὐδεὶς ἄλλος τῶν ἡγεμόνων τῆς Πελοποννήσου, ἐστάλη δὲ εἰς τὴν Πελοπόννησον κυρίως πρὸς παρατήρησιν τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τοῦ τόπου καὶ τοῦ πνεύματος τῶν

κατοίκων, καὶ διετάχθη, ἂν εὕρισκεν ἀφορμὴν, νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι ἐμελετᾶτο τι κατὰ τοῦ κράτους, νὰ ἐνεργήσῃ τρία τινά· τὴν ἀφόπλισιν τῶν Χριστιανῶν, τὴν μετάπεμψιν εἰς Τριπολιτσᾶν τῶν ἀρχιερέων καὶ προεστώτων, καὶ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Πελοπόννησον στρατευμάτων πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐξουσίας. Πολλὰ ἐθρυλοῦντο κατὰ τῶν Χριστιανῶν ὅτε ἔφθασεν ὁ Χουρσὴδης εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλ' αὐτὸς οὔτε πίστιν οὔτε προσοχὴν πολλὴν ἔδωκε· καὶ ἐκ τούτου φαίνεται, ὅτι ἡ Πύλη εἶχε μέχρι τοῦδε ἀπλᾶς μόνον ὑποψίας, ἀποδίδουσα ἴσως καὶ αὕτη τὴν φαινομένην ἀνησυχίαν καὶ κίνησιν τῶν ἑλληνικῶν πνευμάτων εἰς τὰς ραδιουργίας τοῦ ἀποστάτου Ἀλήπασα. Ἄλλ' ἡ Πύλη, δυσαρεστηθεῖσα ἐπὶ τῇ διαγωγῇ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς κατὰ τοῦ Ἀλῆ ἐκστρατείας, ἀνέθεσε τὴν ἀρχιστρατηγίαν ἐκείνην εἰς τὸν Χουρσὴδην, ὅστις ἐξῆλθε τῆς Πελοποννήσου ὀλίγας ἐβδομάδας ἀφ' οὗ εἰσῆλθεν. Ἐκλήθη δὲ ἀντ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Πελοποννήσου ὁ οἰκεῖος του, Κιοσὲ Μεχμέτπασας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς συνηκολούθησε τὸν Χουρσὴδην, ὥστε ἡ ἡγεμονία ἔμεινεν ὑπὸ διοίκησιν ἀνθηγεμόνος, τοῦ Μεχμέτ-Σαλήχαγα, μήτε πολλὴν ἰκανότητα ἔχοντας, μήτε τὴν προσήκουσαν συστολὴν ἐμπνέοντος. Τόσον δὲ ἀνύποπτοι ἦσαν πρὸς ὅσα συνέβησαν μετ' ὀλίγον ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ὁ Χουρσὴδης καὶ ὁ Μεχμέτης, ὥστε ἀμφοτέροι ἀφῆκαν ἐν Τριπολιτσᾷ καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ πλοῦτη των, ὡς ἐν τόπῳ ἀσφαλεῖ καὶ ἡσύχῳ· θέλοντες δὲ νὰ καθησυχάσωσι τὰ πνεύματα τῶν ἐντοπίων Τούρκων, ὑποπτευόντων καὶ φοβουμένων, ἀπέστειλαν εἰς Πελοπόννησον, μετὰ τὴν ἔξοδόν των, χιλίους στρατιώτας πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐξουσίας καὶ ματαίωσιν ἐνδεχομένου ἀνιαροῦ συναντήματος. Τοιοῦτοτρόπως, ἡ Πελοπόννησος ἀπηλλάγη τοῦ Χουρσὴδη, καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἀνέπνευσαν.

Ὁ μέχρι θανάτου καταδικώμενος ὑπὸ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, καὶ καταφυγὼν πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς Ἐπτάνησον, ἦλθε τὴν 6ην Ἰανουαρίου εἰς τὴν Μάνην, τὴν γενναίως καὶ φιλοφρόνως τοὺς καταδικωμένους ὁμογενεῖς καὶ ὁμοπίστους ἀείποτε δεχομένην. Ἡ εἶδησις τοῦ ἐρχομοῦ του κατὰ τὰς περιστάσεις ἐκείνας

ἐφάνη τρανὸν προμήνυμα ταραχῶν, καὶ ἡ τουρκικὴ ἐξουσία ἠρώτησε τὸν Μαυρομιχάλην περὶ αὐτοῦ καὶ τὸν παρεκίνησε νὰ τὸν συλλάβῃ, ἢ ἀποδιώξῃ ὡς κακεντρεχῆ καὶ ἐπικίνδυνον, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσε, καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, καθήμενος ἐκεῖ ἄφοβος μέχρις οὗ ἐξέσπασεν ἡ ἐπανάστασις, δὲν ἔπαυε ἀνταποκρινόμενος μετὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ οἰκείων του, καὶ προδιαθέτων αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ δράξωσι τὰ ὄπλα τῆν 25ην Μαρτίου, καθ' ἣν, ὡς προσχεδιάσθη, θὰ ἐκινεῖτο ἡ Μάνη πρὸ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου, εἰς ἐμφύχωσιν καὶ παράδειγμα αὐτῶν. Ἄλλ' ὅσον παρήρχοντο αἱ ἡμέραι, τόσον τὸ πρᾶγμα ἐγίνετο σπουδαιότερον· δὲν ἔλειπαν δὲ καὶ περιστάσεις εἰς αὔξησιν τῶν ὑποψιῶν τῶν Τούρκων.

Μὲ ἐντολὴν τῆς Ἀρχῆς τοῦ Ἀγῶνος ὀρίζεται τὸ Φθινόπωρον τοῦ 1820 ἢ Ἐφορία τῶν Φιλικῶν τῆς Πελοποννήσου, ἡ ὁποία θὰ συνακαλεῖτο τὸν Φεβρουάριον 1821 εἰς Μέγα Σπήλαιον. Ἡ ἄφιξις ὅμως τοῦ Παπαφλέσσα εἰς Πελοπόννησον προκάλεσε τὴν ἐπίσπευσιν τῆς συνελεύσεως, ἡ ὁποία συνεκλήθη εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν, εἰς Βοστίτσαν. Εἰς τὴν σύσκεψιν τῆς Βοστίτσης, ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν ἀπὸ 26ης-29ης Ἰανουαρίου 1821, ἔλαβον μέρος τὰ μέλη τῆς Ἐφορίας Πελοποννήσου καθὼς καὶ οἱ προεστοὶ Ἀνδρέας Ζαΐμης, Ἀσημάκης Φωτήλας, Πανάγος Δεληγιάννης, Γιάννης Παπαδόπουλος ἢ Μουρτογιάννης, Σωτήριος Θεοχαρόπουλος, Ἀνδρέας Λόντος, Δημήτριος Μελετόπουλος, Σωτήρης Ἰωάννου καὶ ἄλλοι. Ἐπίσης οἱ ἀνώτεροι κληρικοί, Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, ὁ Κερνίκης Προκόπιος, ὁ Χριστιανουπόλεως Γερμανός καὶ ὁ Πρωτοσύγκελλος Ἀμβρόσιος Φραντζῆς.

Εἰς τὴν συνέλευσιν ἀνεγνώσθη ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ὑψηλάντου, ἡ ὁποία συνίστα εἰς τοὺς προεστοὺς νὰ ἀκολουθήσουν τὰς ὁδηγίας τοῦ Παπαφλέσσα, καὶ νὰ εἶναι ἔτοιμοι διὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Εἰς τὰς προτροπὰς ὅμως τοῦ Παπαφλέσσα, οἱ προεστοὶ ἀντέταξαν ἑνδεκα ἐρωτήματα καὶ ἀνέπτυξαν τοὺς δισταγμοὺς των διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ κινήματος. Ἀποτέλεσμα τῆς συνελεύσεως αὐτῆς ἦτο νὰ ἀποφασισθῇ

ἡ ἀναβολὴ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως διότι «ὁ καιρὸς ἦτο οὐχ ἀρμόδιος».

Πρόθεσίς των ἦτο νὰ ἐπαναστατήσῃ ἡ Πελοπόννησος, ὅταν θὰ ἐξεσηκώοντο καὶ αἱ ἄλλαι ὑπόδουλοι περιοχαί. Συνεφωνήθη δὲ ὡς κατάλληλος ἡμερομηνία, ἐκτὸς τῆς 25ης Μαρτίου, καὶ ἡ 23ῃ Ἀπριλίου, ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἢ καὶ ἀργότερον ἡ 21ῃ Μαΐου, ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης. Εὐτυχῶς ὅμως αἱ ἀποφάσεις τῆς Βοστίτισης δὲν ἐτηρήθησαν καὶ τὰ γεγονότα ἠκολούθησαν τὸν ροῦν τὸν διαγραφέντα ἀπὸ τὸν Παπαφλέσσαν, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται καὶ πρωτεργάτης τῆς Ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Ἡ τουρκικὴ Ἀρχὴ ὁσάκις εἶχε πολιτικὰς ὑποψίας, συνήθιζε νὰ ἐξασφαλίζεται λαμβάνουσα ὁμήρους. Ἐν τῇ παρούσῃ ὅμως περιστάσει, φοβηθεῖσα τὴν παρακοὴν τῶν Χριστιανῶν, ἠρέσθη εἰς τὴν ὑπ' ἄλλην πρόφασιν κληῖσιν εἰς Τριπολιτσάν ἐν πρώτοις μὲν τῶν προσεστώτων, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν ἀρχιερέων, προσκαλουμένων συνήθως ὁσάκις ἢ πόλεμος ἐξωτερικὸς ἐπέκειτο, ἢ ἐσωτερικαὶ ταραχαὶ ἀνεφύοντο. Σκοπὸς δὲ τῆς ἐξουσίας ἦτο μηδενὸς νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐξοδὸν καὶ νὰ ματαιώσῃ τοιοῦτοτρόπως ὅ,τι ἐτεκταίνετο.

Ἡ συγκάλεισις αὕτη, μετὰ τὴν συνέλευσιν τῆς Βοστίτισης, κατεθορύβησεν ὅλους, συνειδόμενος τὴν ἐνοχλήν καὶ εἰκάζοντας τὴν αἰτίαν. Μέχρι τινὸς ἀμφέβαλλαν περὶ τοῦ πρακτέου· εἶχαν δὲ ὑπ' ὄψιν τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐν Βοστίτιση συνελεύσεως, τοῦ νὰ μὴ ὑπάγωσιν εἰς Τριπολιτσάν, προφασιζόμενοι ἄλλ' ἄντ' ἄλλων. Ἐν τούτοις, ἐσυλλογίζοντο ἐν ταυτῷ ὅτι, ἂν παρήκουαν, ἔσχιζαν τὸ προσωπεῖον, καὶ ὤφειλαν νὰ ὀπλισθῶσιν ἀμυνόμενοι, καίτοι ἀνέτοιμοι, ἀνεφοδίαστοι, διεσκορπισμένοι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, καὶ μήτε κἂν νὰ συνεννοηθῶσι δυνάμενοι διὰ τοὺς εἰς σύλληψιν ἀποστόλων ἢ γραμμάτων παραφυλλάττοντας Τούρκους. Διὰ τοῦτο, νομίσαντες ἀδύνατον ἢ ὀλεθρίαν τὴν ἀντίστασιν, ἀπεφάσισαν νὰ ὑπακούσωσιν, ἐλπίζοντες, διὰ τοῦ ἐμφανισμοῦ των, νὰ ἐμπνεύσωσι θάρρος καὶ διασκεδάσωσι τὰς ὑποψίας. Ἡγγίξε δὲ καὶ τὸ Πάσχα,



καθ' ὃ ἐπανάρχοντο συνήθως εἰς τὰ ἴδια, ὥστε ἤλπιζαν καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν νὰ μὴ μείνωσιν ἐν Τροπολιτσᾷ, εἰμὴ ὀλίγας ἡμέρας. Οἱ Τοῦρκοι ἠθέλησαν νὰ λάβωσι τὰ πιστὰ καὶ παρὰ τῆς Μάνης, ἣν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐπαρχίαν ὑπόπτειαν· ἀλλ' ἡ Μάνη δὲν ἐκρέματο ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς ἀρχῆς τῆς Πελοποννήσου· διὰ τοῦτο ὁ Πετρόμπεης παρηγγέλθη, περιποιητικῶ τῷ τρόπῳ, ν' ἀναβῆ καὶ αὐτὸς ὡς πιστὸς ὑπήκοος εἰς Τριπολιτσάν, πρὸς διασκέδασιν διὰ τῆς παρουσίας του, τῶν πρὸς βλάβην αὐτοῦ καὶ τοῦ τόπου του φημιζομένων. Ὁ Πετρόμπεης ἀπεποιήθη εὐσχήμως ν' ἀπέλθῃ, ἀλλ' ἔστειλε λήγοντος τοῦ Φεβρουαρίου ἓνα τῶν υἱῶν του, τὸν Ἀναστάσην, καὶ ἓνα τῶν ἀνεψιῶν του, τὸν Πανάγον Πικουλάκην, ὧν ἡ ἐν Τριπολιτσᾷ παρουσία ἐνέπνευσε μέγα θάρρος. Τὸ θάρρος τοῦτο ἠύξησεν ἔτι μᾶλλον ἢ κατόπιν ἀλληλοδιάδοχος εἴσοδος ἀρχιερέων καὶ προεστώτων, ὑποκρινομένων ὅλων ὅτι τὰ πάντα ἦσαν ραδιουργίαι τοῦ Καραλῆ.

Οὐδεμία ἐπαρχία ἦτο τόσον τεταραγμένη ὅσον ἡ τῶν Πατρῶν. Τοῦρκοι καὶ Χριστιανοὶ ὑπέβλεπαν καὶ παρετήρουν ἀλλήλους. Λόγοι ἀπειλητικοὶ παρ' ἐκείνων, καὶ ὑποπτοὶ παρὰ τούτων, ἐλέγοντο συχνάκις, καὶ τὸ πᾶν ἐπρομήνυε ταχεῖαν καὶ βαρεῖαν ρῆξιν· καὶ ἄλλοι μὲν τῶν Πατρέων Χριστιανῶν μετέφεραν τὰ φίλτατά των εἰς τὰ χωρία, ἄλλοι δὲ τὰ διεβίβαζαν εἰς τὴν Ἐπτάνησον. Οἱ δὲ Τοῦρκοι, περιφερόμενοι ἔνοπλοι, τοὺς ἐμπόδιζαν, καὶ ἐντεῦθεν συνέβαιναν λογοτριβαὶ καὶ συγχύσεις. Ἀνίκανος ὁ Παλαιῶν Πατρῶν νὰ καθησυχάσῃ τοὺς τεταραγμένους Τούρκους, καὶ φοβούμενος ρῆξιν ἀνετοίμων τῶν Ἑλλήνων ἔτι ὄντων, ἐκάλεσε τὸν ἐν Βοστίτση φίλον του Λόντον εἰς σύσκεψιν, καὶ τὴν ἐπαύριον τῆς ἀφίξεώς του ἐπεσκέφθησαν ἀμφότεροι τὸν διοικητὴν τῶν Πατρῶν Σεκήραγαν, καὶ ἠῦραν παρ' αὐτῷ πλήρη συνέλευσιν τῶν ἐντοπίων ἀγάδων σκεπτομένων περὶ τῶν πραγμάτων. Ὁ Λόντος ἐνόησεν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦσαν μᾶλλον φοβισμένοι ἢ ὠργισμένοι· διὰ τοῦτο τοῖς ἐλάλησε θαρραλέως.

Οἱ Τοῦρκοι ὄχι μόνον δὲν ὠργίσθησαν, ἀκούσαντες τοὺς ἀποτόμους λόγους ἐκ στόματος ραγιᾶ, ἀλλὰ καὶ ἐζήτησαν εὐμενῶς τὰς συμβουλάς αὐτοῦ. «*Αγάδες*», ἐπανελάβεν ὁ Λόντος, «*μὴ περιφέρεσθε ἔνοπλοι· ἀφήσατε τοὺς ραγιαῖδες ἐλευθέρους νὰ μεταφέρωσι τὰς οἰκογενείας καὶ τὰ πράγματά των ὅπου εὐαρεστοῦνται, καὶ ἡμεῖς σᾶς ἐγγνώμεθα τὴν ἡσυχίαν τοῦ τόπου, καὶ σᾶς προσφέρωμεν καὶ πᾶσαν συνδρομὴν εἰς τὴν εἰσπραξίν τῶν βασιλικῶν εἰσοδημάτων, κινδυνεύόντων νὰ χαθῶσιν*». Οἱ Τοῦρκοι εἰσήκουσαν τοὺς λόγους τοῦ Λόντου, καὶ ἐφάνησαν ἀνυποπτότεροι, μαθόντες μετ' ὀλίγον ὅτι ἀρχιερεῖς καὶ προεστῶτες ἄλλων μερῶν τῆς Πελοποννήσου ἀπήρχοντο πρόθυμοι εἰς Τριπολιτσάν, καὶ ὅτι καὶ οἱ τῆς Ἀχαΐας ἐμελέτων καὶ αὐτοὶ νὰ ἀπέλθωσι. Τῷ ὄντι, καὶ ὁ Παλαιῶν Πατρῶν καὶ ὁ Λόντος ἐκίνησαν πρὸς τὴν Τριπολιτσάν, ἀφ' οὗ ἔμαθαν ὅτι ἀπήρχοντο ἐκεῖ οἱ ἄλλοι, καὶ ἀνέβησαν καὶ εἰς Καλάβρυτα, ἀλλὰ συσκεφθέντες μετὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν προεστῶτων τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης, δὲν ἠῦραν εὐλογον νὰ ὑπακούσωσι τὴν πρόσκλησιν τῆς ἐξουσίας, διότι οἱ σκοποὶ τῆς ἐφαίνοντο ὀλέθριοι. Ὅθεν ἐμεθοδεύθησαν τὸ ἀκόλουθον τέχνασμα: Ἐπλασαν ἐπιστολὴν ἀνώνυμον, ὡς στελλομένην πρὸς αὐτοὺς παρὰ τινος τῶν ἐν Τριπολιτσᾷ Τούρκων φίλων των, καὶ λέγουσαν, ὅτι ὁ θάνατος τοὺς ἀνέμενεν ἐν Τριπολιτσᾷ, καθὼς θάνατος ἀνέμενε καὶ τοὺς προεισελθόντας, διέταξαν δὲ τὸν κομιστὴν νὰ προπορευθῆ κρυφίως κατὰ τὴν ὁδὸν τῆς Τριπολιτσᾶς, καὶ ἐπανέλθῃ εἰς ἀπάντησίν των, ὡς ἐρχόμενος ἐκ τῆς πόλεως ἐκείνης. Ταῦτα προετοιμάσαντες ἀπεχαιρέτησαν τὸν διοικητὴν τῶν Καλαβρύτων, συμπαρέλαβαν δύο-τρεῖς Τούρκους καὶ ἀνεχώρησαν τὴν 9ην Μαρτίου εἰς Τριπολιτσάν. Ἦσαν δὲ ὁ Παλαιῶν Πατρῶν, ὁ ἐπίσκοπος Κερνίτσης Προκόπιος, ὁ Ζαΐμης, ὁ Χαραλάμπης, ὁ Λόντος, ὁ Φωτῆλας καὶ ὁ Θεοχαρόπουλος. Ἀφοῦ δὲ ἐπλησίασαν ταῖς Κατσάναις ἀπήντησαν, ὡς προεσχεδιάσθη, τὸν ἐπιστολιοφόρον καὶ ἔλαβαν τὴν ἐπιστολὴν, παρόντων τῶν συνακολουθούντων Τούρκων, ἣν ἀναγνώσαντες εἰς ἐπήκοον πάντων, ὑπεκρίθησαν ὅτι ἡγανάκτησαν καὶ ὑπῆγαν ὅλοι ὁμοῦ εἰς Καρνέσι· ἐκεῖθεν ἀνήγγειλαν τοῖς ἐν Τριπολιτσᾷ καὶ τῷ διοικητῇ

τῶν Καλαβρῦτων, ὅσα τοῖς ἐκοινοποιήθησαν καθ' ὁδόν, παραπονούμενοι διὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἄδικον ἀπιστίαν τῶν ἀγάδων, καὶ ζητοῦντες ἄδειαν νὰ μένωσιν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις των, ὡς φοβούμενοι, ἔτοιμοι πάντοτε νὰ ἐκτελέσωσιν ὅσα κοινῇ γνώμη τῶν συνελθόντων θὰ ἀπεφασίζοντο ἐν Τριπολιτσᾷ. Τὴν δὲ ἐπιοῦσαν μετέβησαν εἰς τὴν μονὴν τῆς Ἀγίας Λαύρας, καὶ ἀπέστειλαν εἰς Κωνσταντινούπολιν καλόγηρον φέροντα πρὸς τὸν Πατριάρχην γράμματα εἰς καθησύχασιν τῆς Πύλης.

Ἐν τούτοις, ἐστάλη πρὸς αὐτούς, διατρέβοντας ἐν τῇ ἀγίᾳ Λαύρᾳ, ἀπάντησις τῶν ἀγάδων, τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν προεστώτων, λέγουσα ὅτι ἦσαν ὅλα ψεύδη, καὶ θαρρύνουσα αὐτοὺς νὰ σπεύσωσιν εἰς Τριπολιτσάν ἀνυπόπτως. Αὐτὰ ταῦτα τοῖς ἔγραψε καὶ ὁ διοικητὴς Καλαβρῦτων, ἀπεστάλη δὲ πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ παρὰ τῶν ἐν Τριπολιτσᾷ καὶ ὁ Ἀνδρέας Καλαμογδάρτης, ἀναβάς εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, καθ' ὃν καιρὸν ἀνέβησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προεστῶτες. Ἄλλ' αὐτοὶ καὶ τὸν πρέσβυν ἀπέστειλαν ἄπρακτον, καὶ ἐπανέλαβαν ὅσα καὶ πρότερον, προσθέσαντες ὅτι ἐνόμιζαν ἀναγκαῖον, κατὰ τὴν παροῦσαν ταραχὴν τῶν πνευμάτων, ν' ἀποσταλῶσιν εἰς τὰς ἐπαρχίας των καὶ οἱ ἐν Τριπολιτσᾷ ἀρχιερεῖς καὶ προεστῶτες, πρὸς καθησύχασιν τοῦ λαοῦ, πρὸς εἰσπραξίν τῶν βασιλικῶν φόρων καὶ πρὸς εὐόδωσιν τῆς λοιπῆς ὑπηρεσίας. Ἀφ' οὗ δὲ ἔστειλαν τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος γράμματα καὶ ἀπέπεμψαν καὶ τὸν Καλαμογδάρτην, μὴ ὄντα ἐκ τῶν Φιλικῶν, ἐπέμειναν ἐπὶ τῇ προτέρᾳ γνώμῃ, ὃ ἐστὶ, μήτε νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν, μήτε νὰ ἐπιτεθῶσιν ἕως οὗ ἔλθωσιν αἱ ἔξωθεν ἀναμενόμεναι ἀπαντήσεις. Ὑποπτεύοντες δ' ἐνοπλον καταδίωξιν διὰ τὴν παρακοήν, ἀπεφάσισαν νὰ στρατολογήσωσι μυστικῶς εἰς ὑπεράσπισιν, ἂν ἡ χρεῖα τὸ ἐκάλει. Ἐπειδὴ δὲ ἀσύμφορον ἐνόμισαν νὰ συνδιατρέβωσιν ὅλοι, μὴ τύχη αἴφνης καὶ συλληφθῶσιν, διεχωρίσθησαν, καὶ ὁ μὲν Παλαιῶν Πατρῶν καὶ ὁ Ζαῦτης ἀπῆλθαν εἰς Νεζερά, ὁ δὲ Κερνίτσης καὶ Φωτήλας εἰς Κερπινήν, ὁ δὲ Χαραλάμπης καὶ Θεοχαρόπουλος εἰς Ζαρούχλαν, ὁ δὲ Λόντος εἰς Διακοφτόν. Ἀνεκλήθη παρ' αὐτῶν καθ' ὁδόν καὶ ὁ εἰς Τριπολιτσάν ἀπερχόμενος Γεώργιος Σισίνης, προεστῶς τῆς Γαστούνης.

Εἰς τὰς 10 Μαρτίου ἔλαβε χώραν εἰς Ἀγίαν Λαύραν σύσκεψις ἀποφασιστικὴ διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Καίτοι ὑπάρχουν ἀντικρουόμεναι ἀπόψεις διὰ τὰς ἀποφάσεις τῆς συσκέψεως αὐτῆς, φαίνεται ὅτι ἀπεφασίσθη ἡ ἐναρξίς τῆς Ἐπαναστάσεως, ἐγένετο καὶ εἰδικὴ δοξολογία εἰς Ἀγίαν Λαύραν τὴν 17ην Μαρτίου καὶ ἠκολούθησε καὶ ὀρκωμοσία τῶν συμμετασχόντων. Μετὰ τὸ πέρασ τῆς συσκέψεως αὐτῆς ἀνεχώρησαν ἐκ τῆς Ἀγίας Λαύρας ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, ὁ Κερνίκης Προκόπιος καὶ ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης καὶ πῆγαν στὰ Νεζερά, ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης καὶ ὁ Ἀσημάκης Φωτῆλας στὴν Κερπινή, ὁ Σωτήρης Χαραλάμπης καὶ ὁ Σωτήρης Θεοχαρόπουλος στὴν Ζαρούχλα, ὁ Παναγιώτης Φωτῆλας στὸ Λιβάρτζι καὶ ὁ Ἀνδρέας Λόντος στὰ Βοῦρα (Διακοφτό). Ἀπὸ τὰ χωριά αὐτά, ὅπου αἰσθάνονταν ἀσφαλεῖς, ἔρχονταν σὲ συνεννοήσεις διὰ μέσου ἀπεσταλμένων τους μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου, ἐνῶ παράλληλα στρατολογοῦσαν τοὺς πρώτους ἐνθουσιώδεις στρατιῶτες γιὰ τὸν ἀγῶνα.

Ἀπὸ τὰ μέσα ὡς τὶς 20 Μαρτίου ἔγιναν μερικαὶ μεμονωμέναι ἐπιθέσεις ἐναντίον Τούρκων εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καλαβρύτων, αἱ ὁποῖαι πρόσεθεσαν πολὺ μεγάλην ἔντασιν εἰς τὴν ἤδη τεταμένην ἀτμόσφαιραν καὶ ἀπέτελεσαν τὸν σπινθῆρα διὰ τὴν ἐναρξίν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν περιοχὴν. Παρόμοια ἐπεισόδια ἔγιναν καὶ εἰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου, ἰδίως εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Τὸ σοβαρώτερον ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ καὶ τὴν πρώτην οὐσιαστικὴν πολεμικὴν ἐπιχείρησιν τοῦ Ἀγῶνος ἦτο ἡ ἐπίθεσις τὴν 18ην ἢ 20ὴν Μαρτίου κατὰ τῆς φρουρᾶς τοῦ Τούρκου Διοικητοῦ τῶν Καλαβρύτων, Ἰμπραήμ Πασᾶ Ἀρναούτογλου, ἀπὸ τὴν ὀμάδα τοῦ Πετιμεζᾶ, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἐφονεύθησαν ὁ ἀράπης δοῦλος καὶ ὁ καφετζῆς τοῦ Πασᾶ.

Ὁ γέρον Ἀσημάκης Ζαΐμης, προεστὸς τῶν Καλαβρύτων καὶ πατὴρ τοῦ Ἀνδρέου, εἶχε παρ' αὐτῷ δύο παλαιοὺς κλέπτας, τὸν Χονδρογιάννην καὶ τὸν Πετιώτην, οὓς ἄλλοτε λυτρώσας τοῦ Θανάτου ἠγάπα, ἐπιστεύετο, κατήχησε εἰς τὰ τῆς Ἐταιρίας καὶ προπαρεσκευάζεν

εἰς τὸν μελετώμενον ἀγῶνα. Τὴν 15ην Μαρτίου, ἐνῶ ἐγευματίζεε μόνος ἐν τῷ χωρίῳ του, τῇ Κερπινῇ, ὑπηρετούντων τοῦ Χονδρογιάννη καὶ τοῦ Πετιώτη, τοὺς ἠρώτησε «τί νέον;». Ἐκεῖνοι ἀπεκρίθησαν, ὅτι τὴν ἐπαύριον ἀνεχώρει εἰς Τριπολιτσάν, φέρων χρήματα τοῦ δημοσίου, ὁ Σεηδῆς Λαλιώτης, σπαῆς, καὶ ὅτι, ἂν τοὺς ἔδιδε τὴν ἄδειαν, ἔτοιμοι ἦσαν νὰ τὸν κτυπήσωσι καθ' ὁδόν, καὶ ἀρπάσωσι καὶ φέρωσι τὰ χρήματα πρὸς τὸν αὐθέντην των, ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ Γένους. Ὁ γέρον Ζαΐμης, ὀλιγολογώτερος καὶ αὐτῶν τῶν παλαιῶν Σπαρτιατῶν, τοὺς ἐκύταξεν ἀσκαρδαμυκτί, τοῖς ἔνευσε νὰ τὸν κεράσωσι, καὶ ἀφ' οὗ ἔπιεν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, ἔκαμε τὸν σταυρόν του καὶ τοῖς εἶπε, «'ς τὴν εὐχὴν μου παιδιά». Οἱ δύο κλέπται, λαβόντες τὴν εὐχὴν τοῦ ἄρχοντος καὶ παραλαβόντες καὶ τινὰς ἄλλους, παρεμόνευσαν ἐπὶ τῆς εἰς Τριπολιτσάν ὁδοῦ κατὰ τὴν Χελωνοσπηλιάν, καὶ ἐτουφέκισαν τὸν Σεηδῆν, διαβαίνοντα ἀνύποπτον καὶ ἔχοντα συνοδὸν τὸν Ταμπακόπουλον, ἀναβαίνοντα καὶ αὐτὸν δι' ὑποθέσεις του εἰς Τριπολιτσάν. Ὁ Σεηδῆς δὲν ἐβλάφθη, καὶ ἔφιππος ὢν ἔφυγε καὶ διεσώθη εἰς Τριπολιτσάν, διασώσας καὶ ὅσα ἔφερε χρήματα, διεσώθη ἀβλαβῆς καὶ ὁ συνοδοιπὸρος του Ταμπακόπουλος, ἀφαρπασθέντος μόνον τοῦ σκευοφόρου ἵππου του. Ἐτυχε δὲ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ν' ἀναχωρήσῃ εἰς Τριπολιτσάν καὶ ὁ διοικητὴς τῶν Καλαβρύτων Ἰβραήμης Ἀρναούτογλους. Ὁ δὲ καταλυματίας του, προπορευόμενος εἰς ἀριστοποίησιν, καὶ πλησιάσας ὅπου ἐτουφεκίσθη ὁ Σεηδῆς, ἔμαθε τὸ γεγονός, καὶ φοβηθεὶς κατὰ τοῦ αὐθέντου του ἐνέδραν, ἐπέστρεψεν ἔντρομος καὶ διηγῆθη ὅσα συνέβησαν αὐθημερόν. Ὁ Ἀρναούτογλους, πλήρης καὶ πρότερον ὑποψιῶν, ἐθορυβήθη ἀκούσας τὸ γεγονός, ὠπισθοδρόμησεν εἰς Καλάβρυτα, ἐφόβισε τοὺς ἐντοπίους Τούρκους, παραστήσας τὸ τόλμημα ὡς ἐπαναστατικὸν μᾶλλον ἢ ληστρικόν, καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς ἐκλείσθη καὶ ὠχυρώθη ἐντὸς τριῶν δυνατῶν πύργων τῶν Καλαβρύτων, ὡς ἂν ἤρχοντο κατόπιν του ἐχθροί. Συγχρόνως ἐφονεύθησαν καὶ δύο σπαῖδες Τριπολιτσωταὶ κατὰ τὸ Λιβάρτσι, χωρίον τῶν Καλαβρύτων. Ἡγουμένου δὲ τοῦ Νικολοῦ Σολιώτη ἐφονεύθησαν τινες γυφτοχαρατσίδες κατὰ τὸ Ἀγρί-

δι, χωρίον τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, καὶ τρεῖς κομισταὶ γραμμάτων τοῦ τοποτηρητοῦ τῆς Τριπολιτσᾶς πρὸς τὸν Χουρσῆδην, ἐκτυπήθησαν καὶ τινὲς ἄλλοι Τοῦρκοι, ἀποβιβασθέντες ἐκ Σαλώνων εἰς Ἀκράταν, καὶ ἀπερχόμενοι εἰς Τριπολιτσάν, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ συνελήφθησαν. Τὰ συμβάντα ταῦτα ἠῤῥξησαν τὰς δικαίας ὑποψίας τῶν Ὁθωμανῶν.

Καθ' ἣν δὲ ἡμέραν ἐκλείσθησαν οἱ περὶ τὸν Ἀρναούτογλου ἐντὸς τῶν πύργων, οἱ προεστῶτες τῶν Καλαβρῦτων ἀπουσίαζαν. Πρῶτος τῶν ἄλλων ὁ Χαραλάμπης, μαθὼν τὸ γεγονός καὶ ἀγνοῶν ὅτι φοβηθέντες οἱ περὶ τὸν Ἀρναούτογλου ἐκλείσθησαν εἰς ἄμυναν μᾶλλον ἢ εἰς βλάβην, παρέλαβεν ὅσους ἐδυνήθη ἐκ τοῦ προχείρου ἐνόπλους ὑπὸ τοὺς Πετμεζάδας, εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐπολιόρησε τοὺς ἐν τοῖς πύργοις κλεισθέντας, οἵτινες παρεδόθησαν. Γενομένου δὲ γνωστοῦ τοῦ συμβάντος τούτου, ὅπερ καὶ ἡ φήμη καὶ οἱ ἐπικρατοῦντες φόβοι ἐμεγάλυναν, οἱ μὲν ἐν Βοστίτση Τοῦρκοι διεπορθμεύθησαν ὅλοι ἀβλαβεῖς καὶ ἀνεμπόδιστοι, σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις εἰς Γαλαξείδι, καὶ κατέφυγαν εἰς Σάλωνα ὅπου ἦσαν ἱκανοὶ Τοῦρκοι, οἱ δὲ ἐν Πάτραις, οἵτινες, καὶ ἀφ' ὅτου ἔμαθαν, ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἀπεποιήθησαν νὰ μεταβῶσιν εἰς Τριπολιτσάν, εἶχαν ἀρχίσει νὰ μεταφέρωσι τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα τῶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἐγκατέλειψαν τὴν πόλιν καὶ συνεκλείσθησαν τὴν 21ην Μαρτίου, μῆτε πολεμοῦντες μῆτε πολεμούμενοι.

Εἰς τὰς 21 Μαρτίου συνεκεντρώθησαν εἰς τὰ Καλάβρυτα 600 ἔνοπλοι ἀγωνισταὶ μὲ ἀρχηγοὺς τὸν Σωτήρη Χαραλάμπη, τὸν Φωτήλα, τὸν Σωτήρη Θεοχαρόπουλο, τὸν Ἰωάν. Παπαδόπουλο, τὸ Νικ. Σολιώτη καὶ τοὺς Πετμεζαίους καὶ ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν Καλαβρυτινῶν Τούρκων, πού εἶχαν καταφύγει στοὺς πύργους. Ὑστερα ἀπὸ πενθήμερον ἀντίστασιν ὁ Ἀρναούτογλου ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ. Ὁ ἀπολογισμὸς τῶν πρώτων αὐτῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἀγῶνος ἦτο δύο νεκροὶ Ἕλληνες καὶ 3 τραυματαῖαι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἠρωϊκὸς Σολιώτης. Μὲ τὰ 100 ὅπλα, πού οἱ Τοῦρκοι ἠναγκάσθησαν νὰ παραδώσουν εἰς τοὺς νικητὰς ἐξωπλίσθησαν καὶ ἄλλοι ἀγωνισταί. Ἡ Ἐπίθεσις αὐτῆ τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν πύργων τῶν Καλαβρῦτων, εἰς τὰς 21

Μαρτίου, είναι ουσιαστικῶς ἡ πρώτη πολεμικὴ ἐπιχείρησις τοῦ ἀγῶ-  
νος εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁρισμένοι νεώτεροι ἱστορικοί, στηριζόμενοι  
εἰς ἀπομνημονεύματα, ἀναφέρουν ὅτι, πρὶν ξεκινήσουν οἱ ἀγωνισταὶ διὰ  
τὴν ἐπίθεσιν αὐτὴν, παρηκολούθησαν δοξολογίαν εἰς τὴν Ἁγίαν Λαύραν  
καὶ ἔλαβον μαζί τους διὰ σημαίαν τὸ λάβαρον τῆς Μονῆς μὲ τὴν χρυ-  
σοκέντητον παράστασιν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

Ἐν συνεχείᾳ, τὸ Αἴγιον διεκδικεῖ τὴν τιμὴν ὅτι εἶναι ἡ πρώτη πό-  
λις τῆς Πελοποννήσου ποὺ ἀπελευθερώθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἦδη  
μετὰ τὴν σύσκεψιν τῆς Βοστίτισης, οἱ πρόκριτοι τῆς πόλεως Δημ. Μελε-  
τόπουλος, Ἀνδρέας Λόντος καὶ Λέων Μεσσηνέζης ἤρχισαν μυστικῶς  
συστηματικὴν στρατολογίαν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τους. Οὕτω, εἰς τὰς ἀρχὰς  
Μαρτίου τὸ Αἴγιον διέθετε τὸ πρῶτον ὀργανωμένον στρατιωτικὸν σῶμα  
τῆς Πελοποννήσου, ποὺ ἡ δύναμις του ἔφθανε μάλιστα τοὺς 400 ἄνδρας.  
Τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν πέρασε ἀπαρατήρητον ἀπὸ τοὺς Τούρκους τῆς  
περιοχῆς οἱ ὁποῖοι ἐπεδίωξαν μὲ διαπραγματεύσεις τὴν ἀσφαλῆ ἀνα-  
χώρησίν τους. Οἱ πρόκριτοι ὄχι μόνον δὲν ἠμπόδισαν τοὺς Τούρκους  
τῆς πόλεως νὰ ἀναχωρήσουν εἰς τὴν ἀντικρινὴν Φωκίδα, ἀλλὰ καὶ  
τοὺς διευκόλυναν διὰ νὰ προστατεύσουν τοὺς κατοίκους ἀπὸ τυχὸν  
ἀντεπίθεσιν τῶν ἐκδιωχθέντων.

Μόλις ἔφυγαν οἱ Τοῦρκοι, ὁ Ἀνδρέας Λόντος ὕψωσε εἰς τὸ Αἴγιον  
τὴν πρώτην ἐπαναστατικὴν ἐλληνικὴν σημαίαν, κόκκινην μὲ μαῦρον σταυ-  
ρὸν εἰς τὴν μίαν ὄψιν της. Τὰ γεγονότα αὐτὰ ἔλαβον χώραν τὸ ἀργότερον  
εἰς τὰς 23 Μαρτίου, ἀφοῦ εἰς τὰς 25 ὁ Ἀνδρέας Λόντος καὶ οἱ 400 σύν-  
τροφοὶ του εὐρίσκοντο εἰς Πάτρα· κατόπιν προσκλήσεως τῶν προκρί-  
των τῆς πόλεως καὶ ἔλαβον μέρος εἰς τὰ ἐκεῖ ἐπαναστατικὰ γεγονότα.

Εἰς Πάτρας, στίς 23 Μαρτίου, ἐνωρὶς τὸ ἀπόγευμα, ὀλίγες ὥρες  
μετὰ τὴν σύσκεψιν τῶν προξένων, ὁμάς ἀπὸ 300 ἔνοπλους Τούρκους,  
ἐπετέθη ἐναντίον τῆς οἰκίας τοῦ προκρίτου Ἰωάννου Παπαδιαμαντό-  
πουλου ποὺ ἐθεωρεῖτο ὁ πρωτεργάτης τῆς κινήσεως τῶν Ἑλλήνων  
τῆς πόλεως διὰ τὴν ἐπανάστασιν, καὶ κατὰ τῆς Μητροπόλεως. Ἐξ-  
οργισμένοι γιὰ τὶς βρῆκαν κλειστὲς ἔβαλαν φωτιά, ποὺ ἐπέξετάθη

γρήγορα εἰς τὰς γειτονικάς περιοχὰς καὶ εἰς τὴν γειτονίαν τῶν προξενείων. Συγχρόνως κανονιοβολισμοὶ ρίχνονταν ἀπὸ τὸ φρούριον ἐναντίον τῶν ἐλληνικῶν οἰκιῶν. Σὲ λίγο ὅμως ἐμφανίσθησαν στοὺς δρόμους τῶν Πατρῶν ἔνοπλοι Ἕλληνες, ἰδίως Ἑπτανήσιοι, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Πατρινὸν Παναγιώτη Καρατζᾶ, καὶ τοὺς Ἑπτανησίους Νικόλαον Γερακάρη, καὶ Εὐάγγελον Λιβαδᾶ, οἱ ὁποῖοι ἔσπευσαν νὰ ὀργανώσουν τὴν ἄμυναν τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν τουρκικῶν ἐπιθέσεων. Ταυτοχρόνως ἔνοπλοι συγκεντρώθηκαν εἰς τὸ ρωσικὸν προξενεῖον καὶ κτυποῦσαν τοὺς Τούρκους, ποὺ εἶχαν ἤδη ἐνισχυθῆ καὶ ἀπὸ ἄλλους 150 ἐξαγριωμένους ὁμοεθνεῖς τοὺς ποὺ ἔσπευσαν ἀπὸ τὸ Ρίον. Ἡ σύρραξις ἐγενικεύθη, πυρκαγιᾶς καὶ λεηλασίαις κατέστρεψαν ὅλη τὴν νύκτα τὴν πόλιν. Τελικῶς οἱ Τούρκοι ἠναγκάσθησαν νὰ κλεισθοῦν εἰς τὸ φρούριον, ἐνῶ ἀπὸ τὰ χαράματα τῆς ἐπομένης ἡμέρας, 24ης Μαρτίου, πλῆθος ἐνόπλων Ἑλλήνων ἤρχισαν νὰ εἰσέρχονται εἰς τὴν πόλιν ἀπὸ τὰ γειτονικά χωριά καὶ νὰ καταλαμβάνουν ἐπικαίρους θέσεις. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν, 25ης Μαρτίου, τὸ πρωί, ἔφθασαν εἰς τὴν πόλιν ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς καὶ ὁ Ἄνδρέας Ζαΐμης μὲ 500 ἄνδρες, ὁ Ἄνδρέας Λόντος ἀπὸ τὸ Αἴγιον μὲ 400, ὁ Μπενιζέλος Ροῦφος, ὁ Κερνίκης Προκόπιος καὶ ἄλλοι. Εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, καὶ ἐνῶ οἱ Τούρκοι κανονιοβολοῦσαν ἀπὸ τὸ κάστρο, συγκεντρώθηκαν οἱ Ἕλληνες καὶ τότε ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ἔστησε τὸν Σταυρό, πάνω στὸν ὁποῖο ὠρκίσθησαν οἱ ἀγωνισταὶ ἀναφωνῶντας «*Ἐλευθερία ἢ Θάνατος*».

Εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὴν ἴδιαν ὥραν ποὺ ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ὠρκίζε στὸν σταυρὸ τοὺς ἀγωνιστές, ὁ Ἄνδρέας Λόντος ὑψωσε τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν, μὲ τὴν ὁποίαν ὀλίγον πρὶν εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἐπανάστασις εἰς τὸ Αἴγιον. Σὲ σύσκεψιν τῶν προκρίτων, ποὺ ἀκολούθησε, ἀποφασίσθηκε νὰ ἀρχίσῃ ἀμέσως ἡ πολιορκία τοῦ κάστρου, ἐνῶ παραλλήλως ὠργανώθηκε ἐπαναστατικὴ ἐπιτροπὴ, ἡ ὁποία ἀνέλαβε τὸν συντονισμόν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ ἐπιτροπὴ ὠνομάσθη Ἑπαναστατικὸν ἢ Ἀχαϊκὸν Διευθυντήριον καὶ τέθηκε τιμητικῶς ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ. Μέλη



της ἦσαν ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, ὁ Ἀνδρέας Λόντος, ὁ Νικόλαος Λόντος, ὁ Κερνίκης Προκόπιος, ὁ Σωτήριος Θεοχαρόπουλος, ὁ Μπενιζέλος Ροῦφος καὶ ταμίας ὁ Ἰωάννης Παπαδιαμαντόπουλος.

Ἐν τοσοῦτῳ οἱ πέριξ σημαντικοὶ Ἀχαιοί, μαθόντες τὰ ἐν Πάτραις συμβάντα, ἔσπευσαν νὰ εἰσέλθωσι συμπαραλαβόντες ὅσους ἐδυνήθησαν ἐκ τοῦ προχείρου ὄπλοφόρους, καὶ πρῶτος μὲν εἰσῆλθε περὶ τὴν μεσημβριάν ὁ Παπαδιαμαντόπουλος, μετ' αὐτὸν δὲ ὁ Λόντος ὑπὸ τὴν ἐρυθρὰν σημαίαν, ἔχουσαν ἐν τῷ μέσῳ μέλανα σταυρὸν ἐφ' ἑνὸς μόνου προσώπου. Ἐξ αἰτίας δὲ τοῦ χρώματος τῆς σημαίας οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ Τοῦρκοι ἐξέλαβον τοὺς εἰσερχομένους ὡς Λαλιώτας Τούρκους, διότι ὁ ἐπὶ τοῦ ἑνὸς προσώπου τῆς σημαίας σταυρὸς δὲν ἐμφαίνετο ἐκ τῆς ἀκροπόλεως, τοὺς ἐχαιρέτησαν δὲ καὶ ὡς συναδέλφους των, κανονοβολουῦντες. Εἰσῆλθαν τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ ὁ Παλαιῶν Πατρῶν, ὁ Κερνίτσης, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Ροῦφος, ἐπισύροντες πλήθη ὄπλοφόρων καὶ ροπαλοφόρων, ἐπὶ δὲ τῆς εἰσόδου οἱ Πατρεῖς καὶ παρεπιδημοῦντες Ἕλληνες ἐκραύγαζαν ἐνθουσιῶντες, Ζήτω ἡ ἐλευθερία, ζήτωσαν οἱ ἀρχηγοί, καὶ εἰς τὴν Πόλιν νὰ δώσῃ ὁ Θεός.

Εἰσελθόντες δὲ οἱ ἀρχηγοὶ κατέλαβαν τὸ δυτικὸν μέρος τῆς πόλεως, τὸ πρὸς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, ὅπου ἦσαν οἱ Ἑπτανήσιοι. Ὁ δὲ Παλαιῶν Πατρῶν διέταξε καὶ ἔστησαν ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου σταυρὸν, ὃν ἔτρεχαν καὶ ἠσπάζοντο οἱ παρευρεθέντες, ὀρμιζόμενοι τὸν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ὄρκον. Ἐμοίρασαν δὲ οἱ ἀρχηγοὶ καὶ ἐθνόσημα ἐξ ἐρυθροῦ ὑφάσματος φέροντα σταυρὸν κυανόχρουν, διέταξαν καὶ τοὺς ἱστοποιούς νὰ τυπώσωσι σημαίας πρὸς χρῆσιν τῶν παρόντων ὄπλοφόρων, καὶ ἀποστολὴν εἰς ἄλλα μέρη, ἐξέδωκαν παντοῦ ἐπαναστατικὰς προκηρῦξεις, ἔγραψαν τοῖς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου νὰ δράξωσι τὰ ὄπλα, καὶ ἔστειλαν πρὸς τοὺς ἐν Πάτραις ἐδρεύοντας προξένους ἐγκύκλιον γνωρίζοντας τοὺς σκοποὺς των.

Μαθὼν δὲ ὁ Πασὰς πάντα τὰ συμβαίνοντα ἐν Πάτραις καὶ ὅτι τὸ φρούριον ἔπιπτε διὰ λειψυδρίαν, ἃν δὲν ἐπρόφθανε νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν, ἐκίνησε τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων (3 Ἀπριλίου), καὶ εἰσῆλθεν

ἀνεμπόδιστος καὶ ἤρε τοὺς Τούρκους ἐν ἄκρᾳ ἀμηχανίᾳ, τοὺς ἐθάρρυνε, καὶ ἐπειδὴ ἡ λύσις τῆς πολιορκίας ἦτο ἡ μόνη σωτηρία των, τοὺς παρέλαβεν ὅλους, καὶ ἐξελθὼν ἤρχισε νὰ καίη πρῶτον τὰ πρὸς τὸ φρούριον ἄκρα τῆς πόλεως, καὶ πολεμῶν νὰ προχωρῇ καὶ νὰ καίη καὶ τὰ ἐνδότερα. Οἱ δὲ ὄπλοφόροι χωρικοί, ὅλοι ἀπειροπόλεμοι, ἀφιλότιμοι καὶ κωφεύοντες εἰς τὰς πατριωτικὰς φωνὰς τῶν ἀρχηγῶν, ἔφυγαν αἰσχυρῶς ἀπ' ἔμπροσθεν τοῦ ἐχθροῦ, ἀφήσαντες καὶ τὴν πόλιν καὶ τὰ κανόνια καὶ αὐτὰ τὰ πολεμοφόδια εἰς χεῖρας του. Μόνοι οἱ ἀδελφοὶ Κουμανιώται καὶ οἱ παρευρεθέντες Ξηρομερῖται Χασαπαῖοι ἐκλείσθησαν μετ' ὀλίγων ἐντὸς τινων οἰκιῶν πρὸς τὴν Ἀλεξιότισσαν καὶ τὴν Ἀγίαν Παρασκευήν, καὶ ἀφοῦ ἐπολέμησαν γενναίως καὶ εὐτυχῶς φονεύσαντές τινας ἐχθρούς, ἔφυγαν ἀβλαβεῖς. Οἱ δὲ ἀρχηγοί, βλέποντες τὴν λιποταξίαν τῶν οἰκείων καὶ τὴν πρόοδον τῶν ἐχθρῶν, ἐγκατέλειψαν καὶ αὐτοὶ ἦν κατεῖχαν θέσιν κατὰ τὸν Ἁγιον Γεώργιον, καὶ κατέλαβαν ἄλλην κατὰ τὴν Ὀδηγήτριαν, ματαίως προσπαθοῦντες νὰ συγκεντρῶσιν αὐτοὺς, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἔφυγαν καὶ ἐκεῖθεν ἔμφοβοι καὶ περίλυποι διὰ τὴν ἀτυχή ἔναρξιν τῶν ἀγώνων των καὶ ἔτι μᾶλλον διὰ τὴν πολεμικὴν ἀπειρίαν καὶ τὴν ἐντεῦθεν δειλίαν τῶν χωρικῶν. Τὸ ἑσπέρας δὲ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐφάνη ἔμπροσθεν τοῦ λιμένος τῶν Πατρῶν πλοῖον Τουρκικόν, τὸ ὁποῖον ἠῦξησεν ἐμφανισθὲν τὸν πανικὸν καὶ τὸν φόβον.

Τοιοιτοτρόπως, ἡ ἐμπορικωτέρα καὶ πλουσιωτέρα πόλις τῆς Πελοποννήσου, ἡ μία τῶν δύο ἐπαναστατικῶν ἐστιῶν, καθ' ἣν πρῶτον ὑψώθη τὸ σύμβολον τῆς ἐλευθερίας, κατεστράφη ἐκ πρώτης ἀφετηρίας, παραδοθεῖσα εἰς πῦρ καὶ εἰς λεηλασίαν, καὶ οἱ μὲν δυστυχεῖς κάτοικοι, ἄλλοι ἠχμαλωτίσθησαν, ἄλλοι ἐσφάγησαν, καὶ ἄλλοι διεσώθησαν φεύγοντες γυμνοὶ καὶ ἄποροι εἰς Ἐπτάνησον. Οἱ δὲ ὀλίγοι Τοῦρκοι, νικηταὶ τόσου πλήθους, διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ χωρία, συλλαμβάνοντες καὶ φονεύοντες τοὺς φεύγοντας, καὶ φρίκην διασπείροντες.

Ἐπὶ τῶν δεινῶν δὲ τούτων περιστάσεων τινὲς τῶν προξένων, καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ τῆς Γαλλίας, Πουκεβίλλος, ἐφάνησαν ἄξιοι παντὸς ἐπαίνου καὶ ἐτίμησαν τὰς σημαίας των, ἀνοιζάντες τὰς οἰκίας των εἰς κατα-

φυγὴν καὶ σωτηρίαν πλήθους ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καταδιωκομένων καὶ κινδυνευόντων, καὶ εἰς διάσωσιν τῆς περιουσίας των. Ἄλλ' ἐνῶ οὗτοι ἐφέροντο τόσον γενναίως καὶ φιλανθρωπῶς πρὸς τοὺς πάσχοντας, τινές, ἀπορρίμματα τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑπτανήσου, ὀπλισθέντες δῆθεν ὑπὲρ ἐλευθερίας, κατήντησαν εἰς τόσῃν κακοήθειαν, ὥστε ἐφέροντο πρὸς τοὺς ἀθλίους Πατρεῖς ὡς Τοῦρκοι. Ἄλλοι δέ, ἂν καὶ ὑπὸ γαλλικὴν προστασίαν, ἠσέβησαν καὶ εἰς τὴν προστάτριαν σημαίαν, ἠγνωμόνησαν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν εὐεργέτην των Πουκεβίλλον, ἤρπασαν παρρησίᾳ τὴν διασωθεῖσαν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν Τοῦρκων καὶ διατηρουμένην ἐν τῷ προξενεῖῳ περιουσίαν τῶν Πατρέων, καὶ ἠνάγκασαν καὶ αὐτὸν τὸν Πουκεβίλλον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ προξενεῖον καὶ καταφυγὴ εἰς τι ἀγγλικὸν πλοῖον εὗρεθὲν ἐν τῷ λιμένι τῶν Πατρῶν, αἴροντες μαιφόνον χεῖρα καὶ κατ' αὐτοῦ.

Ἄν καὶ ἀπέτυχε τὸ ἐν Πάτραις πρῶτον τοῦτο ἐπαναστατικὸν κίνημα, ἡ ἐπανάστασις διεδόθη ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Πελοποννήσου. Πρώτῃ ἡ Μάνη, μαθοῦσα τὰ συμβάντα ταῦτα, ἐχύθη τὴν 23 Μαρτίου εἰς Καλαμάταν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Πετρόμπεη, ἀνδρὸς ἀξιοσεβάστου διὰ τὰς κοινωνικὰς ἀρετάς του καὶ τὴν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἑλλάδος χρῆσιν τῆς ἡγεμονίας του. Ἐξεπλάγησαν οἱ ἐν Καλαμάτα Τοῦρκοι ἰδόντες ἐν τῇ πόλει τόσα πλήθη ἐνόπλων, καὶ μαθόντες τὸν σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας, παρέδωκαν τὰ ὅπλα καὶ τὰ πράγματά των, παρεδόθησαν καὶ αὐτοὶ ἐπὶ ἀσφαλείᾳ ζωῆς καὶ τιμῆς καὶ δὲν ἐκακόπαθαν.

Κρίσιμος ὑπῆρξεν ὁ Ἀπρίλιος διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἐπαναστάσεως. Οἱ Ἕλληνες, ἀπειροπόλεμοι στὴν ἀρχὴ καὶ ἀντιμετωπίζοντες τὴν ἀγριότητα τῶν Τοῦρκων στὴν Πελοπόννησο καὶ στὴ Στερεά, νικήθησαν ἐπανειλημμένως ἀπὸ τὰ πολυάριθμα ἐχθρικὰ στρατεύματα, εἶχαν ἀπώλειες καὶ ἔχασαν σπουδαίους ἀρχηγούς. Τὸ φρόνημά τους ὅμως δὲν ἐκάμφθη. Οἱ πρῶτες ἤττες ἀντισταθμίσθησαν ἀπὸ τὶς μικρές, ἀλλὰ ἐνθαρρυντικὲς ἐπιτυχίες, κυρίως ὅμως ἀπὸ τὴν εἴσοδο στὸν ἀγῶνα τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν.

Εἰς τὴν Πελοπόννησον, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς 31ης Μαρτίου, ὅπότεν οἱ Τοῦρκοι τῆς Τριπολιτσᾶς διεσκόρπισαν τὸν πρῶτον κάπως σχηματισμένον ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ ἐλευθέρωσαν τοὺς πολιορκημένους Τούρκους τοῦ κάστρου τῆς Καρύταινας, τὸ ἠθικὸν τῶν Ἑλλήνων εἶχε σημαντικῶς καταπέσει. Ὁρισμένοι ὅμως ὀπλαρχηγοὶ συναντήθησαν μετὰ τὸν Κολοκοτρῶνη εἰς τὸ Χρυσοβίτσι. Ἀπὸ ἐκεῖ, παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην του, ἀνεχώρησαν διὰ τὸ Λεοντάρι μετὰ σκοπὸν νὰ ἐνεργήσουν νέας στρατολογίας διὰ τὴν συστηματικωτέραν πολιορκίαν τῶν κάστρων τῆς Μεσσηνίας. Ἀλλὰ ὁ στρατηγικὸς νοῦς τοῦ Κολοκοτρῶνη ἔβλεπε μακρύτερα. Ἔτσι ὁ ὀξυδερκὴς ἀρχηγὸς ἐπέμενε εἰς τὸ σχέδιόν του, συμφώνως πρὸς τὸ ὅποιον πρῶτα ἔπρεπε νὰ καταληφθῇ ἡ Τριπολιτσά καὶ νὰ παραλύσῃ ἡ κεντρικὴ δύναμις, διότι πίστευε πῶς, στὴν ἀντίθετη περίπτωσι, οἱ Τοῦρκοι τοῦ Κέντρου θὰ ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ κινηθοῦν καὶ εὐκόλως θὰ μπορούσαν νὰ διαλύσουν τὰς πολιορκίας τῶν κάστρων καὶ νὰ καταπνίξουν τὴν ἐπανάστασιν εἰς ὀλόκληρον τὴν Πελοπόννησον. Γι' αὐτὸ, παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τῶν ἄλλων, ὁ Κολοκοτρῶνης ἐπέμενε εἰς τὴν ἀποψίν, του καὶ δὲν ἀκολούθησε τοὺς ὑπόλοιπους εἰς τὸ Λεοντάρι. Μόνος του ἔφυγε ἀπὸ τὸ Χρυσοβίτσι καὶ κατευθύνθη εἰς Πιάνα καὶ εἰς Ἀλωνίσταινα, ὅπου κατῴρθωσε νὰ μαζέψῃ 300 περίπου ἐνόπλους καὶ νὰ συστήσῃ μεταξὺ 3ης καὶ 6ης Ἀπριλίου στὴν Πιάνα, τὸ πρῶτον στρατόπεδον, πού διαλύθηκε ὅμως μόλις ἐνεφανίσθη ἰσχυρὰ τουρκικὴ δύναμις 2.000 ἀνδρῶν ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά.

Ὁ Κολοκοτρῶνης, γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά, ἔμεινε μόνος. Χωρὶς νὰ ἀποθαρρυνθῇ ὅμως εἰδοποίησε τοὺς συγκεντρωμένους εἰς τὸ Λεοντάρι ὀπλαρχηγούς νὰ σπεύσουν νὰ καταλάβουν τὴ Μαρμαριά ΝΔ τῆς Τριπολιτσᾶς. Τὸ ἀρχικόν του σχέδιον, νὰ προηγηθῇ δηλαδὴ ἡ κατάληψις τοῦ κέντρου, ἄρχισε νὰ γίνεταί παραδεκτὸν καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὀπλαρχηγούς. Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Κολοκοτρῶνη, τὸν Κανέλλο Δεληγιάννη καὶ τὸν Στ. Δημητρακόπουλο, στίς ἀρχὰς Ἀπριλίου συγκεντρώθησαν εἰς χωριὸν Πάπαρι, ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης, ὁ Τρουπάκης, ὁ Ἀναγνωσταράς, ὁ Παπαφλέσσας καὶ ἄλλοι καὶ ἀποφάσισαν τὴν σύ-

στασιν νέων στρατοπέδων στὸ Πάπαρι, στὴ Μαρμαριά καὶ στὸ διάσελον τῆς Ἀλωνίσταινας, καθὼς καὶ εἰς τὰ Βέρβαινα καὶ στὴ Βλαχοκερασιά, τρεῖς ὥρες μακριὰ ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά. Ἐναντίον τοῦ σώματος αὐτοῦ βάδισαν ἀνήμερα τοῦ Πάσχα στὶς 10 Ἀπριλίου 3.000 ἔνοπλοι Τοῦρκοι. Ἐπακολούθησε μάχη, ποὺ κράτησε μισὴ ὥρα, καὶ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ διάλυσιν τοῦ στρατοπέδου. Ὁ Νικολόπουλος καὶ λίγοι ἀκόμη συναγωνιστές τους, ποὺ ἀμετακίνητοι στάθηκαν νὰ πολεμήσουν, βρῆκαν ἡρωικὸν θάνατον, ἐνῶ οἱ περισσότεροι ἐγκατέλειψαν τὶς θέσεις τους καὶ τράπηκαν εἰς τὸ ὄρεινόν.

Ἡ κατάστασις ἦτο κρίσιμος. Μέσα σὲ λιγώτερον ἀπὸ δύο ἐβδομάδες οἱ ἐπαναστάτες εἶχαν ὑποστῆ ἐπανειλημμένες ἤττες, μὲ ἀποτέλεσμα καὶ ἡ ἐμφάνισις μόνον τῶν Τούρκων νὰ προκαλῆ πανικόν. Ἀντιθέτως, οἱ Τοῦρκοι, ξεθαρρεμένοι ἀπὸ τὶς ἐπιτυχίες τους, τρεῖς ἡμέρες ἀργότερα, τὴ νύκτα τῆς 13ης πρὸς 14ην Ἀπριλίου, ἐκίνησαν μὲ 3.000 πεζοὺς καὶ ἵππεῖς ἐναντίον τῶν στρατοπεδευμένων εἰς Λεβίδι. Τὸ στρατόπεδον αὐτὸ εἶχε συσταθῆ ἀπὸ τοὺς Καλαβρυτινοὺς ἀρχηγοὺς καὶ τὸν Κωνστ. Πετμεζᾶ, καθὼς καὶ ἀπὸ ντόπιους ὄπλαρχηγούς. Ἦδη στὶς 12 Ἀπριλίου τὸ στρατόπεδον εἶχε ἐνισχυθῆ ἀπὸ τὸν Σ. Χαραλάμπη, τὸν Σ. Θεοχαρόπουλο καὶ τὸν Ν. Σολιώτη, ποὺ εἶχαν μόλις φθάσει ἀπὸ τὴν Κόρινθο, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν Ἀναγν. Στριφτόμπολα. Μόλις εἰδοποίησαν οἱ φρουρὲς ὅτι πλησιάζουν οἱ Τοῦρκοι, συνεκεντρώθηκαν οἱ ὄπλαρχηγοὶ στὸ σπίτι τοῦ Χαραλάμπη καὶ ἔστειλαν νὰ ζητήσουν βοήθειαν ἀπὸ τὰ γειτονικὰ στρατόπεδα. Ἰσχυρὰ δύναμις ὑπὸ τὸν Χαραλάμπη κατέλαβε μίαν ῥάχην κοντὰ εἰς τὸ Λεβίδι μὲ σκοπὸν νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς Τούρκους νὰ μπουῶν εἰς τὸ χωριό, ἐνῶ λίγον πλεονέκτω ἀπὸ αὐτόν, κατέλαβε ἐπίκαιρον θέσιν καὶ ὁ Στριφτόμπολας. Μόλις ὁμοῦς ἐπλησίασε τὸ Τουρκικὸν ἵππικόν, ἄρχισαν οἱ περισσότεροι νὰ ἐγκαταλείπουν τὶς θέσεις τους καὶ νὰ κατευθύνωνται πρὸς τὸ βουνό, ἐνῶ οἱ ἀρχηγοὶ Χαραλάμπης, Θεοχαρόπουλος, Ἀρβάλης καὶ ἄλλοι προσπαθοῦσαν νὰ τοὺς συγκρατήσουν. Ὀλίγοι μόνον, γύρω στοὺς 70, πρόλαβαν καὶ γύρισαν εἰς τὸ χωριό, ὅπου καὶ ὠχυρώθηκαν προχείρως εἰς μερικὰ σπίτια. Ἀνάμεσά τους ἦταν ὁ Στριφτό-

μπολας, οί ἀδελφοί Πετμεζαῖοι, ὁ Καρασπύρος καὶ ὁ Σολιώτης. Μὲ ἄγριες ἐπιθέσεις ὤρμησαν οἱ Τοῦρκοι κατὰ τῶν ὀχυρωμένων. Τὸ ἴδιο σθεναρὰ ὅμως ἦτο καὶ ἡ ἀντίστασις τῶν Ἑλλήνων. Πραγματικὴ μάχη ἔγινε ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι πού βρισκόταν ὁ Στριφτόμπολας. Ἐκεῖ ἔπεσαν καὶ οἱ περισσότεροὶ Τοῦρκοι καὶ τελικὰ ἐφονεύθη καὶ ὁ ἡρωϊκὸς Στριφτόμπολας. Ἦδη ὅμως οἱ ἐνισχύσεις ἀπὸ τὰ γειτονικὰ στρατόπεδα ἄρχισαν νὰ φθάνουν, ὑπὸ τὸν Πλαπούτα, τὸν Τσαλαφατίνο, τὸν Πετμεζᾶ καὶ τὸν Δημητρακόπουλο. Μὲ αὐτούς ἐνώθησαν καὶ ὁ Χαραλάμπης, ὁ Θεοχαρόπουλος καὶ ἄλλοι, πού ὡς τότε βρίσκονταν στὰ ψηλῶματα. Βγῆκαν ἀπὸ τὰ σπίτια καὶ οἱ ὀχυρωμένοι καὶ ὅλοι μαζί ὤρμησαν ἐναντίον τῶν Τούρκων, πού πανικόβλητοι ἔτρεξαν πρὸς τὴν Τριπολιτσά, ἀφήνοντας πίσω τους δεκάδες νεκρούς. Ἡ νίκη ἀπετέλεσε τὸ σημαντικώτερο ὡς τότε γεγονός τοῦ ἀγῶνος. Οἱ ἀνίσχυροι ραγιαδες ἔβλεπαν πλέον πῶς οἱ Τοῦρκοι δὲν ἦσαν ἀκαταμάχητοι.

Στις 6 Μαΐου ὁ κεχαγιάμπεης τοῦ Χουρσήτ μπῆκε θριαμβευτικῶς στὴν Τριπολιτσά. Οἱ ἐλπίδες τῶν Τούρκων ἀνεπετέρωθησαν. Τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Πελοπόννησο θεωροῦσαν πιά ἀναμφισβήτητον γεγονός. Τὸ ὑποσχόταν ἄλλωστε ἡ κεραυνοβόλα ὡς τότε προέλασις τοῦ κεχαγιάμπεη. Ὁ Κολοκοτρώνης, προβλέποντας ὅτι ἡ ἀναμέτρησις δὲν θὰ ἀργοῦσε, ἐνίσχυσε τὰ στρατόπεδα στὸ Χρυσοβίτσι, στὴν Πιάνα καὶ στὸ Λεβίδι. Ἐνῶ ὅμως κατευθύνονταν πρὸς τὰ ἐκεῖ ὁ Κυριακούλης καὶ ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης, εἰδοποιήθηκαν ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη νὰ σπεύσουν εἰς τὸ Βαλτέτσι. Στις 10 Μαΐου, ἀφοῦ συγκεντρώθηκαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι ὀπλαρχηγοὶ ἐκεῖ, ἀνακατελήφθη τὸ Βαλτέτσι καὶ ἀπεφασίσθη ἡ κατασκευὴ κλειστῶν προμαχῶνων (ταμπουριῶν) στοὺς λόφους γύρω ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ ἡ ὀχύρωσις τῆς ἐκκλησίας εἰς τὸ κέντρον τοῦ Βαλτετσίου, καθὼς ἐπίσης καὶ ὀλίγων σπιτιῶν. Γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοπέδου ὠρίσθη ὁ Κυριάκος Μαυρομιχάλης.

Ὅταν ἐπληροφορήθη ὁ κεχαγιάμπεης τὴν σύστασιν τοῦ νέου στρατοπέδου εἰς Βαλτέτσι, ἀπεφάσισε νὰ κινηθῆ μετὰ μεγάλην δύναμιν ἐναντίον του, νὰ τὸ διαλύσῃ καὶ νὰ συντρίψῃ κατόπιν τὴν ἐπανάστασιν στὴ Μεσ-

σηνία καὶ στὴ Λακωνία. Ὑπολόγιζε ὅτι, γυρνώντας νικητὴς στὴ Μεγαλόπολη, θὰ μπορούσε νὰ ὑποτάξῃ ὁλόκληρον τὴν Πελοπόννησον.

Πρὶν ἀπὸ τὰ χαράματα τῆς 12ης Μαΐου ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Τριπολιτσὰ τὸ πρῶτον καὶ κυριώτερον σῶμα τῶν Τούρκων, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ρουμπῆ, καὶ ἔφθασε κατ' εὐθειᾶν πρὸς βορρᾶν τοῦ Βαλτετσίου. Λίγο ἀργότερα ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Τριπολιτσὰ ἄλλο σῶμα μὲ κατεύθυνσιν τὸ Καλογεροβούνι, νότια τοῦ Βαλτετσίου, γιὰ νὰ ἐνισχύσῃ εἰς περιπτῶσιν ἀνάγκης τὸ σῶμα τοῦ Ρουμπῆ καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν πιθανὴν ἀφιξίν βοήθειας ἀπὸ τὰ Βέρβαινα στοὺς Ἑλληνας καὶ ἐπιπλέον γιὰ νὰ ἀποκόψῃ τὸν δρόμον ὑποχωρήσεως τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὸ Βαλτέτσι καὶ νὰ τοὺς αἰχμαλωτίσῃ. Τὸ Τουρκικὸν ἰππικὸν κατέλαβε τοὺς Ἀραχαμίτες, ΝΔ τοῦ Βαλτετσίου, μὲ ἀνάλογον ἀποστολήν, ἐνῶ ἀκολουθοῦσε καὶ πέμπτον σῶμα 3.000 ἀνδρῶν μὲ πολεμοφόδια, κανόνια κ.λπ.

Ὁ Κολοκοτρώνης, μὲν ἐπληροφορήθη τὴν πορείαν τῶν Τούρκων, πρόλαβε καὶ κατέλαβε ἓνα ὕψωμα βορείως ἀπὸ τὸ Βαλτέτσι καὶ ἄρχισε νὰ κτυπᾷ τὸ κύριον σῶμα τοῦ Ρουμπῆ, πού προσπαθοῦσε μὲ κυκλωτικὴν κίνησιν νὰ συντρίψῃ τοὺς ὠχυρωμένους στὸν ἀνατολικὸν καὶ βορειοανατολικὸν προμαχῶνα. Κατὰ τὸ μεσημέρι ἔφθασε καὶ ὁ Πλαπούτας μὲ τοὺς ἄνδρες του στὰ ΒΑ τοῦ Βαλτετσίου καὶ ἐπετέθη καὶ ἐκεῖνος κατὰ τοῦ σώματος τοῦ Ρουμπῆ, πού βαλλόταν συγχρόνως καὶ ἀπὸ τοὺς κλεισμένους στὰ ταμπούρια. Βλέποντας ὁ κεχαγιάμπεης τὴν δύσκολον θέσιν, στὴν ὁποίαν εἶχε περιέλθει ὁ Ρουμπῆς, ἔστειλε δυνάμεις ἀπὸ τὸ Καλογεροβούνι γιὰ νὰ κτυπήσουν τὸ ταμπούρι τῶν Μανιατῶν καὶ νὰ ἀνακουφίσουν ἔτσι τὸν στρατὸν τοῦ Ρουμπῆ. Καὶ αὐτὴ ἡ ἔφοδος ὅμως ἀπεκρούσθη καὶ τότε στήθηκαν κανόνια ἀπέναντι ἀπὸ τὸν κεντρικὸν προμαχῶνα. Τὸ ἔδαφος ὅμως ἦτο ἀνώμαλον καὶ τὰ βλήματα τῶν πυροβόλων ἄλλοτε κτυποῦσαν τοὺς ἄνδρες τοῦ Ρουμπῆ καὶ ἄλλοτε ἀστοχοῦσαν πέφτοντας στὴ γῆ. Εἶχε ἤδη βραδιάσει, ἀλλὰ ἡ μάχη συνεχιζόταν μὲ πείσμα καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρές. Κάνοντας αἰφνιδιαστικὴ ἔφοδο τὸ ἴδιον βράδυ ὁ Κολοκοτρώνης διέσπασε τὸν κλοιὸν καὶ ἔφερε τροφὰς καὶ πολεμοφόδια στοὺς κλεισμένους στοὺς προμαχῶνες, ὅπως

ἀναφέρεται στὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Φωτάκου. Βαθειὰ νύκτα ἡ μάχη σταμάτησε καὶ οἱ δυὸ ἀντίπαλοι ἔμειναν ἀκλόνητοι εἰς τὰς θέσεις τους. Τὸ ἐπόμενο πρωὶ συνεχίσθη ἡ μάχη. Ἐγινε καὶ δευτέρα προσπάθεια νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ πυροβόλα ἐναντίον τοῦ μανιάτικου προμαχώνος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ κατέληξε εἰς ἀποτυχίαν. Βλέποντας ὁ κεχαγιαμπης ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Ρουμπῆ κυκλωνόταν ὄλο καὶ πιὸ πολὺ, διέταξε γενικὴν ὑποχώρησιν. Σημαντικὴ φθορὰ ὑπέστησαν οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὴν ὑποχώρησιν ἀπὸ τοὺς κλεισμένους ὡς τότε στὰ ταμπούρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα βγήκαν γιὰ νὰ τοὺς κυνηγήσουν, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Πλαπούτα. Τριακόσιοι νεκροὶ ἔμειναν στὸ πεδίο τῆς μάχης καὶ πάνω ἀπὸ 500 τραυματίες μεταφέρονταν ὅλη τὴ νύκτα εἰς Τριπολιτσά.

Ἡ μάχη τοῦ Βαλτετσίου, ποὺ κράτησε 23 ὥρες, καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν γιὰ πρώτη φορά, οἱ Ἕλληνες ἀγωνίσθησαν ἄρτια ὠργανωμένοι, εἶχε μεγάλο ἀντίκτυπο στὸ ἠθικὸ τους. Συνειδητοποίησαν τὴν ὑπεροχὴ τους καὶ πῆραν νέο θάρρος, πολὺτιμο γιὰ τὶς μελλοντικὰς ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν. Ἐκπληκτοὶ οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὴν ἔκβασιν τῆς μάχης ἄρχισαν νὰ ἀντιλαμβάνωνται ὅτι ἡ ἐπανάστασις δὲν ἦταν μιὰ ἀπλῆ ἐξέγερσις ὀλίγων ραγιαδῶν, ὅπως ἤθελαν νὰ πιστεύουν ὡς τότε.

Τὸ βράδυ τῆς 17ης πρὸς τὴν 18ην Μαΐου ξεκίνησε ὁ κεχαγιαμπης ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά ἐπικεφαλῆς μεγάλης δυνάμεως καὶ μόλις ἔφθασε στὸ χωριὸ Ρίζες διήρесе τὸ στρατό του σὲ τρία τμήματα. Ἐνα μέρος κατευθύνθηκε πρὸς τὰ Βέρβαινα ἀπὸ βορρᾶ, τὸ δεύτερο πρὸς τὰ Δολιανὰ μὲ σκοπὸ νὰ εἰσβάλη στὰ Βέρβαινα, καὶ τὸ τρίτο (κυρίως ἵππεῖς) πρὸς τὸ Δραγούνη, ὅπου καὶ γρήγορα ἐξεμηδένισε τὴν ὑπὸ τὸν Διγενῆ ἐλληνικὴν δύναμιν. Ἐνισχύσεις κίνησαν ἀμέσως ἀπὸ τὰ Βέρβαινα πρὸς τὰ Δολιανὰ, ἀλλὰ ἠναγκάσθησαν νὰ γυρίσουν πίσω καὶ νὰ ὀχυρωθοῦν στὸ ἐκεῖ στρατόπεδον, ὅπου, προβάλλοντες ἀποτελεσματικὴν ἀντίστασιν ἔφεραν εἰς ἀπόγνωσιν τοὺς Τοῦρκους, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας ἤρχισαν νὰ ὑποχωροῦν. Οἱ Ἕλληνες τοὺς κυνήγησαν ὡς τὰ Δολιανὰ, ὅπου ἐνώθησαν μὲ τοὺς ἄνδρες τοῦ Νικηταρᾶ. Πανικόβλητοι γύ-



ρισαν οἱ Τοῦρκοι στήν Τριπολιτσά. Για δεύτερη φορά μέσα σέ πέντε ἡμέρες ὑπέστησαν δεινὴν ἤτταν. Τὸ σχέδιον τῆς καθόδου στή νοτιάν Πελοπόννησον εἶχε ἀποτύχει. Ἀντιθέτως, γιὰ τοὺς Ἑλληνας ἡ διπλῆ αὐτὴ νίκη στὰ Δολιανὰ καὶ στὰ Βέρβαινα ἐπεσφράγιζε τὴν νίκην τοῦ Βαλτετσίου. Τὰ χαρμόσυνα νέα γρήγορα μετεδόθησαν καὶ στὰ ἄλλα πολεμικὰ μέτωπα καὶ ἔτσι ἐνισχύθη πολὺ τὸ ἠθικὸν τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ κλοιὸς γύρω ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν ἤρχισε νὰ σφίγγη ἐπικινδύνως διὰ τοὺς Τούρκους. Οἱ Ἑλληνας εἶχαν πλέον ξεθαρρέψει. Στις 24 Μαΐου εἰς τὴν θέσιν Ἀγ. Βλάσης, ἓνα τέταρτο τῆς ὥρας μόλις ἔξω ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά, συγκρούσθηκαν μὲ τοὺς Τούρκους ποὺ ἄφησαν 40 νεκροὺς στὸ πεδίου τῆς συμπλοκῆς. Δύο ἡμέρες ἀργότερα τμημα Τούρκων ἐξεστράτευσε ἐναντίον τοῦ σώματος τοῦ Πλαπούτα, ἀλλὰ τελικῶς ἐγύρισε ἄπρακτον στήν Τριπολιτσά, χωρὶς νὰ δώσῃ μάχην. Στὰ τέλη Μαΐου μὲ ἀρχὴς Ἰουνίου τὰ ἑλληνικὰ στρατόπεδα προωθήθηκαν σὲ πλησιέστερες πρὸς τὴν Τριπολιτσά θέσεις.

Ἐξ ἄλλου, ἡ ζωὴ μέσα στήν πολιορκημένη Τριπολιτσά καθημερινὰ γινόταν καὶ πιὸ δύσκολη. Ἰδιαιτέρα ὑπέφεραν οἱ ἐγκλειστοὶ ὄμηροι, ποὺ ἀργοπέθαιναν ὁ ἓνας μετὰ τὸν ἄλλον, ἀλλὰ καὶ ὅσοι Ἑλληνας κάτοικοι εἶχον ἀπομείνει ἐκεῖ. Ἡ τύχη τῆς Τριπολιτσαῆς εἶχε κριθῆ μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βαλτετσίου, ποὺ τὸ ἀποτέλεσμά της ἐπηρέασε γενικώτερα τὴν ἐπανάστασιν. Στὴν Πελοπόννησον εἰδικῶς ἔδωκε νέαν πνοὴν στὶς πολιορκίες τῶν κάστρων καὶ κυρίως τῆς Ἀκροκορίνθου καὶ τοῦ Ναυπλίου.

Τὰ πολεμικὰ γεγονότα τῶν τριῶν μηνῶν, Ἰουνίου, Ἰουλίου, καὶ Αὐγούστου, εἶχαν ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὴν σταθεροποίησιν τῆς ἐπαναστάσεως. Στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων περιῆλθαν σημαντικὰ Τουρκικὰ φρούρια, ἐξουδετερώθησαν οἱ Λαλαῖοι, ἰσχυρὰ δύνამεις τοῦ ἐχθροῦ στὸν Μοριά, καὶ στήν περίπτωσιν ἀκόμη ποὺ οἱ Τοῦρκοι σημείωναν ἐπιτυχίες, οἱ ἐπαναστάται δὲν ἐκάμφθησαν, ἀλλὰ ἀνασυγκροτήθηκαν καὶ ρίχτηκαν καὶ πάλι στὸν ἀγῶνα. Παρὰ τὴν ἔλλειψιν ἐπαρκῶν πυρομαχικῶν καὶ τακτικῆς ὀργανώσεως, καὶ παρὰ τὰς ἰσχυρὰς

ἔριδας, ὑπερίσχυσε ὁ ἐπαναστατικὸς ἐνθουσιασμὸς καὶ τὸ πατριωτικὸν φρόνημα τῶν Ἑλλήνων, πραγματοποιιώντας ἀληθινὰ θαύματα, ὅπως στήν μάχην τῶν Βασιλικῶν. Ἔτσι ἡ προσπάθεια τῶν Τούρκων νὰ καταπνίξουν τὴν ἐπανάστασιν ἀπέτυχεν, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες κέρδιζαν συνεχῶς ἔδαφος.

Ἀκολούθησε ἡ μάχη καὶ ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν Λάλα. Οἱ Ἕλληνες ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους νὰ ὑποχωρήσουν ἀπὸ τὸν Λάλα καὶ τελικῶς νὰ φύγουν τὴν ἐπομένη μαζὶ μὲ τοὺς Λαλαίους γιὰ τὴν Πάτρα. Θριαμβευτὲς οἱ Ἕλληνες μπῆκαν στὸ ἔρημο χωριὸ καὶ τὸ ἔκαψαν. Ἡ ἑλληνικὴ νίκη εἶχε μεγάλην σημασίαν. Οἱ Λαλαῖοι ποὺ θεωροῦνταν «τὰ καλύτερα ντουφέκια τοῦ Μοριᾶ», εἶχον ἐξουδετερωθῆ καὶ ἡ περιοχὴ ἀπηλλάγη ἀπὸ ἕναν ἐπικίνδυνον ἀντίπαλο. Ἀπὸ τὴν Πάτρα οἱ Λαλαῖοι ἐπεβιβάσθησαν σὲ καράβια καὶ ἔφυγαν γιὰ τὴν Ἀνατολή.

Ἐξ ἄλλου στίς 23 Ἰουλίου οἱ Ἕλληνες μπῆκαν στὸ κάστρο τῆς Μονεμβασιᾶς ὅπου βρῆκαν κανόνια, βόμβες καὶ ἄφθονα πυρομαχικά, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὅποια μετέφεραν στὸ στρατόπεδο τῶν Τρικόρφων. Ἡ παράδοσις τῆς Μονεμβασιᾶς εἶχεν μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἄν καὶ τὸ κάστρο τῆς Μονεμβασιᾶς δὲν ἦτο ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα, ἡ ἄλωσίς του ἀνεπτέρωσε τὸ ἠθικὸν τῶν Ἑλλήνων, γιὰτὶ ἦτο τὸ πρῶτον ὀνομαστὸν κάστρο ποὺ ἔπεφτε στὰ χέρια τους. Ἀντιθέτως, ἡ κατάληψις του συνετέλεσε εἰς τὴν πτώσιν τοῦ ἠθικοῦ τῶν Τούρκων τῆς Τριπολιτσᾶς. Οἱ ὄροι ἀποχωρήσεως τῶν Τούρκων ἐτηρήθησαν κατὰ γράμμα.

Στὰ τέλη Μαΐου καὶ στίς ἀρχὰς Ἰουνίου, μὲ τὴν προώθησιν τῶν ἑλληνικῶν στρατοπέδων σὲ θέσεις πλησιέστερες πρὸς τὴν Τριπολιτσά, ἤρχισε οὐσιαστικῶς ἡ πολιορκία της. Τὴν ἐποχὴν αὐτήν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κύριον στρατόπεδον, τὸ «ὄρδι» τοῦ Κολοκοτρώνη στοὺς Ἁγίους Θεόδωρους στὰ Τρίκορφα, ὑπῆρχαν ἀπὸ τὴν ἴδια πλευρά, δυτικὰ δηλαδὴ τῆς Τριπολιτσᾶς, τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἁγίου Βλάση καὶ βόρεια τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ τῆς Ἐπάνω Χρέπας. Στὰ νότια τῆς Τριπολιτσᾶς ἰδρύθηκε στρατόπεδον στὴν θέσιν Θάνα μετὰ τὴν νικὴν τῶν Ἑλλήνων

σὲ συμπλοκὴ πού ἔγινε ἐκεῖ, στίς 5 Ἰουνίου, δύο ἡμέρες μετὰ ἀπὸ ἄλλη νίκη τους σὲ σύγκρουση στὸν Ἅγιο Βλάση. Τέλος, ἀνατολικά τῆς Τριπολιτσᾶς, στίς ὑπώρειες τοῦ βουνοῦ Παρθένι, ὑπῆρχαν στρατόπεδα ἀπὸ Κυνουραίου, Μονεμβασίτες καὶ Μανιάτες στὰ χωριά Ρίζες, Βερτσόβα καὶ Στενό, καὶ βορειότερα πρὸς τὸ βουνὸ Καπνίστρα κοντὰ στὰ Τσιπιανά, τὸ στρατόπεδο τῶν Ἀργείων. Ἀπὸ τὸν Ἰούνιον ἡ πολιορκία τῆς Τριπολιτσᾶς ἤρχισε νὰ ὀργανώνεται καλύτερα. Σὲ ἐπίκαιρες θέσεις κοντὰ στὰ στρατόπεδα, καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ μὲ τὴν ἐπιβλεψιν τῶν ἀρχηγῶν τους καὶ ἰδιαίτερος τοῦ Λαγκαδιώτη ἀρχηγοῦ τῶν τριπολιτσιωτῶν Ἀθανασίου Κίντζιου, οἱ ἄνδρες κατεσκευάζαν προμαχῶνες (ταμπούρια) καὶ συγκέντρωναν τρόφιμα καὶ ἄλλα ἐφόδια.

Ἀπὸ τίς πρῶτες ἐνέργειες τῶν πολιορκητῶν ἦταν νὰ κόψουν τὴν ροὴν τῶν βουνίσσιων νερῶν πρὸς τὰ δύο ὑδραγωγεῖα, στοὺς Κήπους καὶ τοὺς Μύλους, δημιουργώντας ἔτσι μεγάλο πρόβλημα ὑδρεύσεως στοὺς πολιορκημένους. Οἱ Τοῦρκοι τῆς Τριπολιτσᾶς, πληροφορηθέντες τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Κολοκοτρώνη διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Ὑψηλάντου, ἐθεώρησαν κατάλληλον εὐκαιρίαν νὰ κτυπήσουν τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδο τῶν Ἀγίων Θεοδώρων, πού ἦτο τὸ πιὸ κοντινὸ, ἀλλὰ καὶ τὸ πιὸ ἐπικίνδυνον γι' αὐτούς. Ἔτσι ἀπὸ τὴν πόρτα τῶν Καλαβρύτων σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐνόπλων προχώρησε πρὸς τὸ Μερκοβούνι μὲ σκοπὸν νὰ βρεθῆ στὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης, πού κατάλαβε ἔγκαιρα τίς προθέσεις τῶν Τούρκων, δὲν δίστασε νὰ κατεβάσει τοὺς ἄνδρες του στὴν πεδιάδα καὶ νὰ βρεθῆ ἐκεῖνος στὰ νῶτα τῶν ἐχθρῶν. Τὸ Τουρκικὸν ὄμως ἱππικὸν κατώρθωσε νὰ περικυκλώσῃ τοὺς Ἕλληνες. Στὴν μάχη πού ἀκολούθησε οἱ ἄνδρες τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη ἀγωνίσθησαν μὲ ἡρωϊσμό.

Ἡ πολιορκία τῆς Τριπολιτσᾶς συγκέντρωνε τὸ ἐνδιαφέρον ὅλων τῶν Πελοποννησίων, ἰδίως μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Ὑψηλάντη πού ἀνέλαβε ἀμέσως τὴν διεύθυνσιν της. Καπεταναῖοι καὶ ἀπλοὶ ἀγωνιστὲς ἔσπευδαν ἀπὸ ὅλες τίς ἐπαρχίες νὰ ἐνισχύσουν τὰ ἰδρυμένα γύρω ἀπὸ αὐτὴν ἐλληνικὰ στρατόπεδα. Ἦδη κατὰ τὸ δεῦτερον δεκαήμερον τοῦ Ἰουνίου

εἶχε φθάσει στὰ Τρίκορφα ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἰδίου μηνός, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Λαλαίων στὴν Πάτρα, ὁ Ζανέτος Χριστόπουλος μὲ ἀγωνιστὲς ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Ὀλυμπίας καὶ ὁ Δημήτριος Πλαπούτας μὲ Γορτύνιους. Οἱ συγκεντρωμένοι γύρω ἀπὸ τὴν Τριπολιτσὰ στρατιῶτες ὑπερέβαιναν τοὺς 7.000. Ὁ ἀριθμὸς τους, ὅσο περνοῦσε ὁ καιρὸς, μεγάλωνε καὶ στὶς παραμονὲς τῆς ἀλώσεως ξεπέρασε τοὺς 10.000. Μέσα στὴν Τριπολιτσὰ ὑπῆρχαν, κατὰ τὸν Φωτάκο, 35.000 κάτοικοι Μωαμεθανοί, Χριστιανοὶ καὶ Ἑβραῖοι. Ἐπιπλέον προσετέθησαν 8.000 πρόσφυγες Τοῦρκοι ποὺ εἶχαν καταφύγει ἐκεῖ ἀπὸ ὅλη τὴν Πελοπόννησο καὶ οἱ 4.000 Ἀλβανοὶ τοῦ κεχαγιάμπη.

Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Ἰουλίου, μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Ὑψηλάντη, σχεδὸν ὅλα τὰ ἑλληνικὰ σώματα κατέλαβαν θέσεις πιὸ κοντὰ στὴν πολιορκημένην πόλιν. Σὲ σχῆμα πετάλου οἱ ἑλληνικὲς θέσεις κατελάμβαναν τὰ δύο τρίτα περίπου τῆς περιφέρειας τῆς Τριπολιτσᾶς. Μόνο ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν τῆς πλευρὰν τὰ ἑλληνικὰ στρατόπεδα παρέμεναν ἀκόμη μακριὰ στὶς ὑπώρειες τοῦ βουνοῦ Παρθένι, ἐπειδὴ ἡ ἔλλειψις ἵππικοῦ, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἐξουδετερώσῃ τὶς ἐχθρικὲς ἐξόδους, καθίστα ἀδύνατον τὴν προώθησίν τους στὴν πεδιάδα σὲ κοντινὲς πρὸς τὴν πόλιν θέσεις.

Τὸ μεγαλύτερον ὅμως πρόβλημα διὰ πιὸ γρήγορη καὶ εὐνοϊκὴν διὰ τοὺς Ἕλληνας ἐξέλιξιν τῆς πολιορκίας ἦταν ἡ τελεία σχεδὸν ἔλλειψις πυροβολικοῦ. Διέθεταν λίγα παλιὰ κανόνια, ἀλλὰ δὲν ἐγνώριζαν νὰ τὰ χειρισθοῦν. Τὴν ἀδυναμίαν τους αὐτὴν ἐκμεταλλεύθησαν οἱ Τοῦρκοι καὶ συνέχιζαν τίς, ἔστω καὶ σὲ μικρὴ ἀκτίνα ἀπὸ τὴν πόλιν, ἐξόδους τους διὰ ἀνεφοδιασμόν. Οἱ κινήσεις τους καλύπτονταν ἀπὸ τὰ δικά τους κανόνια, τὰ τοποθετημένα στὸ τεῖχος τῆς πόλεως. Τὸ πρῶτον κανόνι ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Ἕλληνες ἐναντίον τοῦ τεύχους τῆς Τριπολιτσᾶς μεταφέρθηκε ἀπὸ τὸν Μυστρά. Ἦταν ἡ περίφημη Κοψαχείλα, ποὺ οἱ στρατιῶτες τοποθέτησαν κοντὰ στὸ στρατηγεῖο τοῦ Ὑψηλάντη. Κανονιοβοληταὶ ὅμως δὲν ὑπῆρχαν στὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον καί, καθὼς τὸ κανόνι ἦταν παλιὸ καὶ τὸ χειρίσθησαν ἀδέξια, σύντομα ἀχρηστεύθηκε.

Ἄλλα καὶ ἄλλα κανόνια ποὺ μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὴν Μονεμβασιά καὶ ἀργότερα ἀπὸ τὸ Νεόκαστρο ἔμειναν ἀχρησιμοποίητα.

Ἡ παράτασις τῆς πολιορκίας τῆς Τριπολιτσᾶς ἀνησυχοῦσε ἰδιαιτέρως τοὺς Ἕλληνας ἀρχηγούς. Ἐπρεπε μὲ κάθε τρόπο νὰ ἐπισπευθῇ ἡ ἄλωσις τῆς πόλεως. Καὶ αὐτὸ μποροῦσε νὰ συμβῇ μὲ στενότερο ἀποκλεισμὸ τῶν πολιορκημένων ὥστε νὰ μὴν μποροῦν νὰ ἀνεφοδιαστοῦν μὲ τρόφιμα. Ἡ ἔλλειψις ὅμως ἑλληνικοῦ πυροβολικοῦ καθιστοῦσε ἀδύνατον τὴν προώθησιν τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων ποὺ ἦταν στρατοπευδευμένες κοντὰ στὸ βουνὸ Παρθένι. Γιὰ νὰ ἐξουδετερώσῃ αὐτὴν τὴν ἀδυναμία τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν φημολογούμενην προσπάθειαν διαφυγῆς τοῦ Κιαμιλ-μπέη καὶ παραλλήλως νὰ τονώσῃ τὸ ἠθικὸ τῶν στρατιωτῶν, ὥστε νὰ τολμήσουν νὰ κατέβουν στὴν πεδιάδα, ὁ Κολοκοτρώνης συνέλαβε τὴν ἰδέα τῆς διορύξεως μιᾶς μεγάλης ὀχυρωματικῆς τάφρου - γράνας - στὸ στενὸ ἀνάμεσα στὸν Μύτικα καὶ στὰ ἀπέναντι ἀμπέλια τῆς Καπνίστρας. Ἀπὸ τὸ στενὸ αὐτὸ περνοῦσε ὁ δημόσιος δρόμος. Αὐτὸν θὰ περνοῦσε ὁ Κιαμιλ-μπέης, ἂν ἐπιχειροῦσε νὰ δραπτευθῆ ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά. Ἡ χρησιμότης τῆς γράνας δὲν ἄργησε νὰ φανῇ. Τὴν νύκτα τῆς 9ης πρὸς τὴν 10η Αὐγούστου πολυάριθμη τουρκικὴ στρατιὰ ἀπὸ πεζοὺς καὶ ἵππεῖς μὲ ἀρχηγὸν τὸν ἴδιον τὸν κεχαγιάμπεη βγῆκε ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ Σεραγιοῦ καὶ κατευθύνθη πρὸς τὸ πηγάδι τῆς Βολιμῆς καὶ τὸ Ζευγολατιό.

Τὸ πεζικὸ τμημα τῶν Τούρκων βρέθηκε τὰ χαράματα στὸ βουνὸ πίσω ἀπὸ τὸ χωριὸ Λουκᾶ καὶ ἄρπαξε ὅλα τὰ κτηνοτροφικὰ προϊόντα ποὺ βρέθηκαν στὶς στάνες καθὼς καὶ τὰ ζῶα ποὺ βοσκοῦσαν τριγύρω. Τὸ δεῦτερον τουρκικὸν σῶμα ἔφθασε στὰ χωριά Λουκᾶ, Τσιπιανᾶ, Σάγκα καὶ Πικέρνι καί, καθὼς τὰ βρῆκε ἔρημα ἀπὸ ἄνδρες, τὰ καταλεηλάτησε καὶ ἀποκόμισε 600 μὲ 1.000 ζῶα ποὺ φόρτωσε μὲ τρόφιμα. Ἐνα τμημα Τούρκων ἵππέων καὶ πεζῶν κατευθύνθηκε πρὸς τὴν Καπνίστρα, ὅπου ἦταν τὰ ταμπούρια τοῦ Νταγρὲ καὶ ἀμέσως ἐπετέθη ἐναντίον τῶν ἀνδρῶν ποὺ ἦταν ἐκεῖ ὠχυρωμένοι. Οἱ 200 ἄνδρες τοῦ Νταγρὲ πολέμησαν μὲ γενναιότητα ἐναντίον πολλαπλασίων ἐχθρῶν ἀλλὰ τελικῶς,

ἀφοῦ σκοτώθηκαν 27 σύντροφοί τους, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γιάννη Νταγρὲ Θανάσης, καὶ τραυματίστηκαν ἄλλοι 20, οἱ ἄνδρες τοῦ Νταγρὲ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν καὶ νὰ κλεισθοῦν σὲ μιὰ σπηλιά, πὺ ἀνομαζόταν «ἡ τρύπα τοῦ Μπούρμπουνα». Στὸ μεταξὺ ὁ Κολοκοτρώνης πὺ εἶχε ἀντιληφθῆ ἀπὸ τὰ Τρίκορφα, ὅπου βρισκόταν, ὅτι στὴν περιοχὴ τοῦ Λουκᾶ γινόταν μάχη, διέταξε νὰ εἰδοποιηθοῦν οἱ ὀπλαρχηγοὶ πὺ ἦταν κοντὰ στρατοπεδευμένοι καὶ νὰ καταλάβουν ἀμέσως τὴν Γράνα καὶ τὰ γύρω ἀμπέλια.

Πρὶν προλάβουν σχεδὸν νὰ πάρουν θέσεις οἱ Ἕλληνες ἀγωνισταὶ βρέθηκαν ἀνάμεσα σὲ δύο τουρκικὰ σώματα. Ἀπὸ τὴν μιὰ ὁ κεχαγιάμπεης πὺ ἐπέστρεψε μὲ τὰ λάφυρα τῆς λεηλασίας του, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ ἀδελφὸς του, Ἄλῃ Βεγῆς, πὺ εἶχε βγεῖ μὲ σημαντικὴ δύναμη ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά γιὰ νὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπάνοδο. Ὁ Κολοκοτρώνης, ἀντιμετωπίζοντας μὲ ἐτοιμότητα καὶ ψυχραιμία τὴν κατάστασιν, ἐμοίρασε τὸ στρατό του σὲ δύο τμήματα, πὺ τοποθετημένα πλάτη μὲ πλάτη ἄρχισαν νὰ ἀποκρούουν πεισματικὰ τὶς τουρκικὲς ἐπιθέσεις.

Στὸ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι πὺ εἶχαν ἀποκλείσει τὸν Νταγρὲ καὶ τοὺς ἄνδρες του μέσα στὴν σπηλιά καὶ κόντευαν νὰ τοὺς πνίξουν μὲ τοὺς κάπνους ἀπὸ τὶς φωτιὲς πὺ εἶχαν ἀνάψει στὴν εἴσοδό της, βρέθηκαν ξαφνικὰ σὲ δύσκολη θέση. Ὁ Κολοκοτρώνης, πρὶν ἀκόμη ἀρχίσει ἡ μάχη στὴν Γράνα, εἶχε ἀποσπάσει ἕνα μικρὸ τμήμα καὶ τὸ ἔστειλε νὰ βοηθήσῃ τὸν Νταγρὲ. Οἱ Τοῦρκοι ἐστράφησαν τότε πρὸς αὐτὸ γιὰ νὰ ἀμυνθοῦν καὶ οἱ ἀποκλεισμένοι στὴν σπηλιά ἐπωφελήθησαν, βγῆκαν καὶ κτύπησαν τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ τὰ νῶτα. Ἐκεῖνοι ὅμως κατάρθωσαν νὰ διαφύγουν καὶ νὰ ἐνωθοῦν μὲ τοὺς μαχόμενους στὴν Γράνα ἂν καὶ κατεδιώχθησαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες.

Ἔτσι στὴν Γράνα ἡ κατάστασις ἦτο κρίσιμος διὰ τοὺς Τούρκους, πὺ ἀκούγοντας ἐπίσης τοὺς τουφεκισμοὺς ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Τριπολιτσᾶς, φοβήθηκαν πὺς θὰ ἀποκλεισθοῦν ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος της. Τότε, σὲ μιὰ στιγμὴ, ἕνα τουρκικὸ σῶμα ἀπὸ πεζοὺς καὶ ἵππεῖς ὑπὸ τὸν ἴδιον

τὸν κεχαγιάμπεη, πὸν περιβαλλόταν μὲ φορτηγὰ ζῶα, προσπάθησε νὰ περάσῃ τὴν Γράνα ἀπὸ ἓνα κενὸ πὸν εἶχε δημιουργηθῆ στὴν ἑλληνικὴ γραμμῇ. Τὸ σῶμα αὐτὸ παρέσυρε καὶ ἄλλους. Κατὰ τὴν διάβασή τους οἱ Ἕλληνες τοὺς κτυποῦσαν συνεχῶς ἀκόμη καὶ μὲ σπαθιά. Συγχρόνως, τὰ ἄλογα καὶ τὰ φορτωμένα ζῶα, πὸν ἔτρεχαν τρομαγμένα ἀνάμεσά τους, σήκωναν σύννεφα σκόνης πὸν μαζὶ μὲ τὸν καπνὸ τῶν τουφεκισμῶν δημιουργοῦσαν στὶς τάξεις τῶν Τούρκων τρομερὰν σύγχυσιν. Ἡ μάχη κράτησε συνολικῶς μόλις μιὰ ὥρα. Σ' αὐτὴν σκοτώθηκαν καὶ τραυματίσθηκαν 400 Τούρκοι στρατιῶτες καὶ ἀξιωματικοί. Οἱ ἀπώλειές τους θὰ ἦσαν μεγαλύτεραι, ἂν οἱ Ἕλληνες δὲν ρίχνονταν στὰ λάφυρα. Οἱ Ἕλληνες ἀντιθέτως εἶχαν ἐλάχιστες ἀπώλειες, δύο σκοτωμένους καὶ 5-6 τραυματίες. Ἔτσι ἔληξε «ὁ περίφημος πόλεμος τῆς Γράνας». Ὅλοι οἱ Ἕλληνες πὸν πῆραν μέρος σὲ αὐτὸν πολέμησαν μὲ γενναϊότητα.

Αἱ συνέπειαι τῆς μάχης τῆς Γράνας ἦσαν ἀποφασιστικαὶ διὰ τὴν ἔκβασιν τῆς πολιορκίας τῆς Τριπολιτσᾶς, τῆς ὁποίας ἔκριναν τὴν τύχην. Οἱ Τούρκοι, πανικόβλητοι, κλείσθηκαν μέσα στὸ τεῖχος, χωρὶς νὰ μπορέσουν νὰ περισώσουν τίποτε σχεδὸν ἀπὸ τὰ τρόφιμα πὸν εἶχαν διαρπάσει στὴν ἔξοδόν τους. Ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ τελευταία, ἀποτυχημένη ἐπίσης, προσπάθεια ἀνεφοδιασμοῦ στὶς 24 Αὐγούστου, δὲν ξαναεπιχείρησαν νὰ βγοῦν ἀπὸ τὶς πύλες τοῦ τείχους. Ἡ πείνα, οἱ ἐπιδημίες καὶ οἱ διχόνοιες μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν, πὸν εἶχαν ἀρχίσει νὰ συζητοῦν γιὰ συμβιβασμὸ μὲ τοὺς Ἕλληνες καὶ νὰ ἐπιδιώκουν ἐπαφὲς μαζὶ τους, ὠδηγοῦσαν στὴν γρήγορη παράδοσιν τῆς πόλεως. Μετὰ τὴν μάχη τῆς Γράνας οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις προωθήθησαν ἀκόμη περισσότερον. Ἔτσι περιώρισαν καὶ ἐκεῖ τὴ δρᾶσιν τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ. Ἐπίσης γράνες ἔσκαψε τμημα Καρυτινῶν, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἴδιου τοῦ Καλοκοτρῶνη, γύρω ἀπὸ τὸ χωριὸ Μαντσαγρά, σὲ μικρὴ ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά.

Ἡ Τριπολιτσά ἦτο πλέον τελείως ἀποκλεισμένη. Μὲ ἀνυπομονησία οἱ Ἕλληνες περίμεναν τὴν πτώσιν της. Τὸ ἠθικὸ τους μετὰ τὶς τελευ-

ταῖες ἐπιτυχίες καὶ ἰδιαιτέρα μετὰ τὴν μεγάλη τους νίκη στὴν μάχη τῆς Γράνας εἶχε τονωθῆ. Μὲ μεγάλη χαρὰ ἔβλεπαν ἀνάμεσά τους καὶ ξένους φιλέλληνες, ποὺ ἤρθαν νὰ τοὺς συμπαρασταθοῦν στὴν πιὸ σημαντική ἐπιχείρησιν τοῦ πρώτου χρόνου τῆς ἐπαναστάσεως, στὴν πολιορκίαν τοῦ κέντρου τῆς τουρκικῆς διοικήσεως στὴν Πελοπόννησο. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Γάλλους Ρεμπώ καὶ Βουτιέ, ποὺ ἔφθασαν στὰ Τρίκορφα μαζί μὲ τὸν Μαυροκορδάτο, ἤρθε ἐκεῖ στὶς 15 ἢ 25 Αὐγούστου καὶ ὁ Ἄγγλος συνταγματάρχης Θωμᾶς Γκόρντον, ποὺ προσέφερε στοὺς πολιορκητὲς πολεμοφόδια, κανόνια, βόλια, μπαρούτι, σπαθιά καὶ τουφέκια.

Ἡ πολιορκία τῆς Τριπολιτσᾶς εἶχε γίνει πλέον στενώτερη μετὰ τὴν μάχην τῆς Γράνας, μὲ τὴν προώθησιν τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων σὲ θέσεις πλησιέστερες στὰ τεῖχη της. Οἱ πολιορκημένοι ἀντιμετώπιζαν ὀξὺ τὸ πρόβλημα τῆς ἐκλογῆς ἀνάμεσα στὶς ἐξῆς προοπτικές: νὰ συνεχίσουν τὴν ἀντίστασιν, νὰ ἐπιχειρήσουν ἔξοδον γιὰ νὰ σώσουν ὅ,τι ἦτο δυνατόν, ἢ νὰ παραδοθοῦν, ἀφοῦ ἐξασφαλίσουν εὐνοϊκοὺς ὄρους. Οἱ συνθήκες ποὺ εἶχαν διαμορφωθῆ στὴν Πελοπόννησο, μὲ τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἐπαναστάσεως, σὲ ὅλην τὴν ὕπαιθρον καὶ σὲ πολλὰ ἀστικά κέντρα δὲν ἄφηναν στοὺς Τούρκους περιθώρια γιὰ ἐλπίδες ἀνεφοδιασμοῦ, ἀφοῦ μάλιστα ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐλέγχει τὰς ἀκτᾶς, ἔστω καὶ ἂν διαγραφόταν πάντα ἡ ἀπειλὴ ἀποβατικῶν ἐπιχειρήσεων ἀπὸ τὸν στόλον τοῦ Καρὰ-Ἀλῆ. Ἡ ἀγωνία τῶν πολιορκημένων γινόταν ὅλο καὶ πιὸ ἐκδηλος καὶ οἱ πληροφορίες ποὺ ἔφθαναν στὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον ἐνίσχυαν τὸ ἠθικὸν τῶν ἀρχηγῶν τῆς πολιορκίας καὶ τοῦ στρατοῦ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, οἱ Ἕλληνες προχωροῦσαν σὲ ἐνέργειες ποὺ ἔδειχναν ὅτι πίστευαν πῶς ἡ ὥρα τῆς πτώσεως τῆς Τριπολιτσᾶς πλησιάζει.

Ἐν τῷ μεταξύ, τὰ γεγονότα ἐξελίσσονταν ταχύτατα. Στὶς 12 Σεπτεμβρίου ὁ καϊμακάμης, ἐκπροσωπώντας καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχηγοὺς τῶν πολιορκημένων, μὲ ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Πετρόμπεη γνωστοποιοῦσε τὴν ἀπόφασίν τους νὰ ἀρχίσουν διαπραγματεύσεις. Τὴν πρώτην αὐτὴν συνάντησιν ποὺ ἦτο κυρίως κατατοπιστικὴ καὶ γιὰ τὶς δύο πλευρές, ἠκολούθησε δευτέρα τὴν ἐπόμενην ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ



Τοῦρκοι παρουσίασαν κείμενον μὲ τοὺς ὄρους τοὺς. Οἱ προτάσεις τῶν Τούρκων ἀπερρίφθησαν σχεδὸν ὅλες ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, πού ζήτησαν «να πληρώσωσιν οἱ Τοῦρκοι δέκα ἑκατομμύρια γρόσια διὰ τὴν προξενηθεῖσαν εἰς τὰς Παλαιὰς Πάτρας φθοράν, τέσσαρα διὰ τὴν Βοστίσαν, ἕξ διὰ τὴν Κόρωθον, ὀκτώ διὰ τὸ Ἄργος, δέκα ἕξ διὰ τὴν Τριπολιτσάν, ὀκτώ διὰ τὰ ἔξοδα πολέμου, ὁμοῦ πενήντα δύο ἑκατομμύρια», καθὼς ἐπίσης «να παραδώσωσι τὰ ὄπλα καὶ οἱ Ἕλληνας νὰ τοὺς συνοδεύσωσιν ἀσφαλῶς καὶ νὰ τοὺς ἐπιβιβάσωσιν εἰς τὰ πλοῖα». Οἱ πληρεξούσιοι τῶν Ἑλλήνων ζήτησαν ἀκόμη τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐπιζώντων ἀρχιερέων καὶ προκρίτων.

Στις 23 Σεπτεμβρίου, ἡμέραν Παρασκευῆν, καὶ ἐνῶ τὸ ἔγγραφον γιὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ἀλβανῶν δὲν εἶχε ἀκόμη ὑπογραφήν, διότι προέκυψαν διαφωνίες μεταξύ Κολοκοτρώνη καὶ Ἀναγνωσταρά, καὶ παραλλήλως ὁ κεχαγιάμπεης εἶχε καλέσει τοὺς ἀξιωματούχους εἰς γενικὴν συνέλευσιν, τὸ τέχνασμα ἐνὸς ἀπλοῦ στρατιώτη, τοῦ Μανόλη Δούνια ἀπὸ τὸν Πραστὸ τῆς Κυνουρίας, ἐσήμανε τὸ τέλος τῆς πολιορκίας. Ὁ Δούνιας, πείθοντας ἕνα γνωστό του Τοῦρκο, πού βρίσκονταν σὲ προμαχώνα τοῦ τείχους, κοντὰ στὴν Πύλη τοῦ Ναυπλίου, πὼς θὰ τὸν προστατεύσῃ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Τριπολιτσᾶς, ἀνέβηκε στὰ τεῖχη μὲ δύο συντρόφους του καὶ τὸν ἐξουδετέρωσε πρὶν προλάβῃ νὰ ἀντιδράσῃ. Ἀμέσως μετὰ μὲ σχοινιά ἀνέβηκαν στὸ τεῖχος Ἀγιοπετρίτες συμπολεμιστῆς του, πού περίμεναν ἔτοιμοι τὴν κατάλληλη στιγμή νὰ δράσουν. Μόλις μπῆκαν, ἔστρεψαν τὸ τουρκικὸ κανόνι πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἀνοιξαν τὴν Πύλη τοῦ Ναυπλίου, ἀπ' ὅπου ὤρμησαν εἰς τὴν πόλιν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς στρατοπεδευμένους στὸ πηγάδι τῆς Βαλιμῆς ἄνδρες τῶν σωμάτων τοῦ Ζαφειρόπουλου, τοῦ Κονδάκη, τοῦ Βαλσαμῆ καὶ ἄλλων, πού ἔσπευσαν νὰ ἀνοιξοῦν καὶ τίς ἄλλες πύλες. Τότε ἐγενικεύθη ἡ εἴσοδος τῶν πολιορκητῶν, ἐνῶ ἀρκετοὶ ἔμπαιναν ἀπὸ τὰ τεῖχη χρησιμοποιοῦντας σκάλες, πού εἶχαν ἤδη προετοιμάσει. Ἀπὸ τοὺς πρώτους μπῆκαν στὴν πόλιν, ἀπὸ τὴν Πύλη τοῦ Μυστρά, ὁ Παπατσώνης, ὁ Κεφαλάς, ὁ Κρεββατᾶς, ὁ Γιατράκος, ὁ ἐπίσκοπος Βρεσθένης καὶ οἱ ἄν-

δρες τους, πού κατά τόν Φιλήμονα ὑψωσαν τήν σημαία στό μέγαρο τοῦ Μουσταφάμπεη.

Ἐξ ἄλλου, ἀρχικῶς, καί οἱ Τοῦρκοι ἀπό ὠρισμένους προμαχῶνες κανονιοβολοῦσαν τοὺς Ἑλληνας, πού εἰσέβαλαν ἀπό τὰ τείχη καί τις πύλες. Γρήγορα ὅμως ἀπεσύρθησαν μέσα στήν πόλη καί ἄρχισαν μάχες σῶμα μέ σῶμα, πού μετέβαλαν τήν Τριπολιτσά σέ μιὰ πραγματικὴν κόλασιν. Μέχρι τὸ βράδυ τῆς ἴδιας ἡμέρας ἡ ἀντίστασις τῶν Τούρκων εἶχε σχεδὸν ἐξουδετερωθεῖ. Μόνο στὴ μεγάλη Τάπια καί σέ τρία σπίτια ὠχυρωμένοι Τοῦρκοι ἀμύνονταν στίς ἑλληνικὰς ἐπιθέσεις. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν οἱ κλεισμένοι σὰ δύο σπίτια παρεδόθησαν, ἐνῶ στό τρίτο συνέχιζαν τὴν ἀντίστασιν καί βρῆκαν τραγικὸ θάνατο, ὅταν στίς 25 Σεπτεμβρίου οἱ Ἑλληνας τὸ πυρπόλησαν. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν (26 Σεπτεμβρίου) ἡ ἔλλειψις τροφίμων καί νεροῦ ἠνάγκασε καί τὴν φρουρὰν τῆς Μεγάλης Τάπιας νὰ παραδοθῇ. Σταμάτησε ἔτσι καί ἡ τελευταία τουρκικὴ ἀντίστασις στήν Τριπολιτσά.

Ἡ πτώσις τῆς Τριπολιτσᾶς, μετὰ ἀπὸ ἐξάμηνον πολιορκίαν, ὑπῆρξε ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴν ἐδραίωσιν καί τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Ἀγῶνος. Ἡ ἐκκαθάρισις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Πελοποννήσου δημιουργοῦσε αὐτοπεποίθησιν στοὺς ἀγωνιστές, πού τώρα μπορούσαν εὐκολώτερα νὰ κτυπήσουν τὰ ἄλλα φρούρια, ὅσα βρίσκονταν ἀκόμη σὰ χέρια τῶν Τούρκων, καί ἀνέβαζε τὸ ἠθικόν τους, καθὼς εἶχε πιά ἐξουδετερωθῆ ἡ κυριώτερα ἐστία τῆς τουρκικῆς ἀντιστάσεως. Μὲ τὰ λάφυρα ἐξ ἄλλου, σὰ ὅποια περιλαμβάνονταν 11.000 ὅπλα, μπόρεσαν νὰ ὀπλισθοῦν πολλοὶ ἀγωνισταί. Ἡ ἐπανάστασις ἔπαιρνε τώρα ἄλλας διαστάσεις καί ἐδημιουργοῦντο νέαι προοπτικαὶ διὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἀγῶνος, ὅχι μόνον στὸν στρατιωτικόν, ἀλλὰ καί στὸν πολιτικόν τομέα.

Ἡ ἐπανάληψις ἐξ ἄλλου τῆς πολιορκίας τῆς Πάτρας ἀπὸ τὸν Μάϊον παρουσίαζε ὡς τὰ τέλη Σεπτεμβρίου συνεχεῖς διακυμάνσεις, πότε ὑπὲρ τοῦ ἐνὸς καί πότε ὑπὲρ τοῦ ἄλλου ἀντιπάλου. Ἔτσι οἱ νίκες τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Μονὴν Ὀμπλοῦ, πού ὑπῆρξε ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς πολιορκίας τῶν Πατρῶν τὸ ἑλληνικὸν ὀρμητήριο, καί στὸν Ριγανόκαμπο, στίς

2 Ἰουνίου, εἶχαν ἐξουδετερωθῆ ἀπὸ τὴν ἄφιξιν στὴν Πάτρα, γύρω στὰ μέσα τοῦ ἰδίου μηνός, τῶν Λαλαίων ποὺ ἐνίσχυσαν τότε τὸν στρατὸν τοῦ Γιουσούφ πασᾶ. Οἱ Τοῦρκοι τῆς Πάτρας, στὶς 28 Ἰουνίου πυρπόλησαν τὴν Μονὴν Ὀμπλοῦ. Στὶς 15 Ἰουλίου τὸ τουρκικὸν σῶμα ὑπὸ τὸν Γιουσούφ πασᾶ, καὶ μὲ ὅλον τὸν τουρκικὸν στρατὸν καὶ τοὺς Λαλαίους, ἐκινήθη ἐναντίον τῶν ἀχαικῶν δυνάμεων ἀφ' ἑνὸς μὲν στὸ Πριναρόκαστρο, τὸ ὁποῖον εἶχαν καταλάβει στὶς 12 Ἰουλίου, μετὰ ἀπὸ αἱματηρὰν συμπλοκὴν, 800 Καλαβρυτινοὶ ὑπὸ τοὺς Ζαῖμη, Φωτῆλα καὶ Θεοχαρόπουλο, ἀφ' ἑτέρου δὲ στὸ μετόχι τῆς Μονῆς Ὀμπλοῦ, ποὺ εἶχαν καταλάβει 1.500 Ἡλεῖοι ὑπὸ τὸν Β. Σισίνη καὶ στὸ χωριὸ Σαραβάλι, ποὺ εἶχαν στρατοπεδεύσει Πατρινοὶ ὑπὸ τοὺς Κανακάρη, Νικόλαο Λόντο, Βασίλη Πετμεζᾶ καὶ ἄλλους. Στὴν ἐπίθεσή τους ἐναντίον τῆς τελευταίας αὐτῆς θέσεως στὸ Σαραβάλι οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ὑποστῆ ἀληθινὴν πανωλεθρίαν καὶ εἶχαν ὑποχωρήσει στὴν Πάτρα.

Κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Αὐγούστου, αἱ ἐχθροπραξίαι εἶχαν ὡς κύριον στόχον τὴν ἐπίκαιρον θέσιν τῆς Μονῆς τοῦ Γηροκομείου. Στὶς 2 Αὐγούστου οἱ Τοῦρκοι εἶχαν νικηθῆ ἀπὸ ἑλληνικὰ τμήματα. Μετὰ τὴν νίκην τους, τὰ ἑλληνικὰ αὐτὰ τμήματα, στὰ ὁποῖα προστέθηκαν ὁ Ἄνδρέας Λόντος μὲ τοὺς ἄντρες του καθὼς καὶ Κεφαλλῆνες ὑπὸ τοὺς Φωκᾶ, Γερακάρη καὶ ἄλλους, ἀντέταξαν ἐπὶ 24 ὥρες πεισματώδη ἄμυναν στὶς ὀρμητικὰς ἐχθρικές ἐπιθέσεις, ποὺ συνοδεύονταν ἀπὸ συνεχεῖς κανονιοβολισμούς, καὶ εἶχαν πετύχει νὰ τρέψουν εἰς φυγὴν τὸν στρατὸν τοῦ Γιουσούφ, ποὺ ἀναγκάσθηκε ἔτσι νὰ ἐγκαταλείψῃ στοὺς Ἕλληνας τὴν σημαντικὴν θέσιν τῆς Μονῆς τοῦ Γηροκομείου.

Τὴν εὐνοϊκὴν ὁμῶς γιὰ τοὺς Ἕλληνας ἔκβασιν τῆς πολιορκίας τῆς Πάτρας, ποὺ μόνον τότε εἶχε ἀρχίσει νὰ γίνετα ἀπειλητικὴ γιὰ τοὺς Τοῦρκους, ἀνέτρεψαν ἀπὸ τὶς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ γεγονότα. Αἱ προϋπάρχουσαι ἀντιζηλίας μεταξὺ προκρίτων καὶ ὀπλαρχηγῶν ἐκδηλώθηκαν τώρα ἀκόμη ἐντονώτεραι καὶ κορυφώθηκαν μὲ τὴν δολοφονίαν στὶς 4 Σεπτεμβρίου στὴν Μονὴν Ὀμπλοῦ τοῦ Παναγιώτη Καρατζᾶ, κορυφαίου τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Πάτρας.

Τὸ ἀποφασιστικὸν ὅμως πλῆγμα στὴν πολιορκία τῶν Πατρῶν δόθηκε μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἐνωμένου τουρκικοῦ καὶ αἰγυπτιακοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Καρά-’Αλῆ καὶ τὸν ’Ισμαήλ Γιβραλτάρ, στὸ Λιμάνι τῆς Πάτρας στίς 7 Σεπτεμβρίου. Ἡ παρουσία τῶν 35 συνολικὰ πλοίων ἐπηρεάσαν τὸ ἠθικὸν τῶν Ἑλλήνων μαχητῶν, ποὺ ἦτο ἤδη μειωμένον, ὥστε-ρα ἀπὸ τίς τελευταῖες ἐσωτερικὲς διαμάχες. Ἔτσι, πρὶν ἀκόμη ἀποβιβασθοῦν οἱ ἐχθρικὲς δυνάμεις, τὴν νύχτα τῆς 8ης Σεπτεμβρίου οἱ Πετμεζαῖοι καὶ οἱ Κουμανιῶτες ἐγκατέλειψαν τίς θέσεις τους. Τὸ ἐπόμενον πρῶτῳ μικρὸς ἀριθμὸς ἀνδρῶν ἀπεβιβάσθη ἀπὸ τὸν ἐχθρικὸν στόλον στὴν Πάτρα, ἐνώθηκε μὲ τοὺς ντόπιους καὶ μαζὶ τους πραγματοποίησε ἐπιθεσιν ἐναντίον τῶν δύο θέσεων τῶν Ἑλλήνων. Ἡ πολιορκία τῶν Πατρῶν εἶχε τελειῶς πιά διαλυθῆ καὶ οἱ Τούρκοι πίστεψαν πῶς, ἔχοντας ἐπιπλέον καὶ τὴν προστασία τοῦ στόλου τους, δὲν θὰ διέτρεχαν ἄμεσον κίνδυνον ἐλληνικῆς ἐπιθέσεως.

Ἡ εἶδησις ὅμως γιὰ τὴν πτώσιν τῆς Τριπολιτσᾶς ἐκλόνισε τὸ ἠθικὸν τῶν Τούρκων τῆς Πάτρας ποὺ ἤρχισαν νὰ ἀνησυχοῦν καὶ γιὰ τὴν δική τους τύχην. Οἱ Ἀλβανοὶ φρουροὶ τοῦ κάστρου ἔλαβον μάλιστα ἐπιστολὴν τῶν ὁμοεθνῶν τους ποὺ εἶχαν ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά, ὅπου τοὺς περιέγραφαν τὰ ἐκεῖ συμβάντα, καθὼς καὶ τὴν σωτηρία τους, ὥστε-ρα ἀπὸ τίς ξεχωριστὲς διαπραγματεύσεις τους μὲ τὸν Κολοκοτρώνη, καὶ τοὺς συνιστοῦσαν νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν Πάτρα πρὶν εἶναι ἀργά. Ἐσπευσαν τότε μαζὶ μὲ τὸν ἀρχηγόν τους Ἀσλὰν Ἀγάκο (Ἀσλανάκη) νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλιν, ἀποδυναμώνοντας ἔτσι τὴν ἐκεῖ τουρκικὴν δύναμιν.

Στὸ πολεμικὸν συμβούλιον ποὺ ἔγινε τὸν Ὀκτώβριον στὴν Τριπολιτσά, μὲ συμφωνία καὶ τῆς Γερουσίας τῆς Πελοποννήσου, ἀπεφασίσθη νὰ ἀναλάβῃ ἀμέσως ὁ Κολοκοτρώνης τὴν πολιορκίαν τῆς Πάτρας, ποὺ ἐθεωρεῖτο τώρα ἡ σημαντικωτέρα ἐπιχείρησις. Ὁ Κολοκοτρώνης ἦτο ὁ κατάλληλος ἀρχηγὸς διὰ τὴν διεύθυνσιν, ὅχι μόνον γιὰ τίς ἰδιαιτερες στρατηγικὲς του ἱκανότητες, ἀλλὰ καὶ γιατί θὰ μπορούσε νὰ διαπραγματευθῆ ἐνδεχόμενῃ παράδοσιν τοῦ φρουρίου μὲ τοὺς Λαλαίους,

πού ἔτρεφαν πρὸς τὸ πρόσωπόν του ἰδιαίτερα ἐκτίμησιν καὶ ἐμπιστοσύνην. Στὸ μεταξὺ οἱ Ἀχαιοὶ πρόκριτοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιχειρήσουν μόνονι τους τὴν ἐπανάληψιν τῆς πολιορκίας τῆς Πάτρας, πιστεύοντας ὅτι ἦταν ἀρκετὲς οἱ δυνάμεις πού διέθεταν.

Τὴν νύχτα τῆς 21ης Ὀκτωβρίου αἱ προχείρως ἀνασυνταγμένοι δυνάμεις ὤρμησαν ἀπὸ τὰ γύρω ὑψώματα στὴν πόλιν καὶ κατέλαβαν τὸ μεγαλύτερον μέρος της, αἰφνιδιάζοντας τοὺς Τούρκους, πού ἔντρομοὶ ἐκλείσθησαν στὸ φρούριον. Ὡλην τὴν ἐπομένην ἡμέραν, οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὰ σπίτια, ὅπου ἦταν κλεισμένοι, πυροβολοῦσαν συνεχῶς. Τὴν νύχτα ὅμως οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες, πού εἶχαν εἰσβάλει εἰς τὴν πόλιν χωρὶς νὰ ἔχουν κανέναν ἀρχηγὸν ἐπικεφαλῆς τους, ἀπὸ φόβον ἢ καὶ ἀπὸ ἐπιθυμίαν νὰ διασώσουν τὰ λάφυρα πού εἶχαν ἀρπάξει, ἐγκατέλειψαν τὶς θέσεις τους, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπισύρουν τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων. Μόλις ἐπληροφορήθη τὴν λιποταξίαν αὐτὴν ὁ Ζαΐμης προσεπάθησε νὰ πείσῃ τοὺς ἄνδρες του καὶ τοὺς ἄλλους ὀπλαρχηγοὺς νὰ ἐπιχειρήσουν γενικὴν ἔφοδον. Ὅλοι ὅμως θεωροῦσαν τὸ ἐγχείρημα ἐπικίνδυνον, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Λόντον, πού ἔφθασε τὴν κατὰλληλον στιγμὴν μὲ τοὺς ἄνδρες του καὶ ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς προτάσεως τοῦ Ζαΐμη. Ἔτσι τὴν ἴδια νύχτα πού εἶχε ἐγκαταλειφθῆ ἡ πόλις ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Λόντος κατέλαβαν τὴν συνοικίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Σὲ λίγο ἔφθασεν ἐκεῖ καὶ ὁ Σισίνης μὲ τοὺς ἄνδρες του καὶ ὅλη μαζὶ ἡ ἑλληνικὴ δύναμις πού εἶχε εἰσβάλει στὴν Πάτρα ἔφθανε τοὺς 3.000 ἄνδρες. Λίγες μέρες μετὰ, στὰς ἀρχὰς Νοεμβρίου, ἔφθασε εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς Μονῆς Ὁμπλοῦ ὁ Βασίλης Πετμεζᾶς μὲ σημαντικὴν δύναμιν.

Ὁ Γιουσούφ πασάς, ἀπὸ τὴν Ναύπακτο, ὅπου τότε βρισκόταν, ἀνησύχησε ἰδιαίτερώς μὲ τὰς τελευταίας ἐξελίξεις τῆς Πάτρας καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἀνακαταλάβῃ τὰ τμήματα τῆς πόλεως, πού εἶχαν πάρει οἱ Ἕλληνες. Ἔτσι ἔστειλε ἀπὸ τὸ Ρίο δύο τμήματα πεζῶν, πού χωρὶς δυσκολία κατέλαβαν ἐπίκαιρα σημεῖα γύρω ἀπὸ τὴν Πάτρα. Στὶς 22 Νοεμβρίου, ὁ ἴδιος ὁ Γιουσούφ, ἐπικεφαλῆς 300 ἰππέων, μπῆκε στὸ κατεχόμενον ἀπὸ τοὺς Τούρκους τμήμα τῆς πόλεως καὶ διέταξε γενικὴν

ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν ἐλληνικῶν θέσεων. Οἱ στρατιῶται πού τὶς κατεῖχαν ἐτράπησαν εἰς φυγὴν μετὰ ἀπὸ μικρὰν ἀντίστασιν. Μόνον 70 ἄνδρες τοῦ Λόντου ἐκλείσθησαν σὲ ἓνα σπίτι καὶ ἡμύνθησαν ὅλην τὴν νύχτα. Τὸ πρῶν ὅμως, ὅταν ἀντελήφθησαν ὅτι οἱ ὑπόλοιποι Ἕλληνες εἶχαν ἐγκαταλείψει τὴν πόλιν, ἐπιχείρησαν ἔξοδον καὶ ἐκτὸς ἀπὸ 17, πού σκοτώθηκαν τότε, οἱ ὑπόλοιποι διεσώθησαν εἰς τὸ στρατόπεδο τῶν Σελῶν. Ἐτσι, διὰ τρίτην φορὰν ἐλύθη ἡ πολιορκία τῶν Πατρῶν καὶ κύριοι ὑπεύθυνοι δι' αὐτὸ ἦσαν οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας πού ἡρνήθησαν τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Κολοκοτρῶνη, πού θὰ ὀδηγοῦσε πιθανώτατα εἰς εὐνοϊκὴν γὰρ τοὺς Ἕλληνας ἐξέλιξιν τὴν πολιορκίαν τῆς Πάτρας.

\* \* \*

Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821 εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Ἕθνους ἔλαβε θρυλικὰς διαστάσεις, καὶ ἐνέπνευσε τὰς ἐπερχομένας γενεὰς τῶν Ἑλλήνων διὰ διαδοχικὰς ἐξορμήσεις πρὸς ἀπελευθέρωσιν καὶ τῶν λοιπῶν ὑποδούλων. Ἐξ ἄλλου εἰς καιροὺς δοκιμασιῶν ἐνεψύχασε τοὺς Ἕλληνας διὰ καρτερίαν καὶ ἀντίστασιν. Ἐκτοτε τὸ ἔθνος μαζὶ μὲ τὰς συνεχεῖς καὶ ἐφαμίλλους προσπαθείας τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ τῶν ὑπολοίπων μερῶν τῶν εὐρισκομένων εἰσέτι ὑπὸ ζυγόν, ἐορτάζει ἐκάστην ἐπέτειον τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως, ἵνα μεταξὺ ἄλλων, διδάξει τὰς ἐπερχομένας γενεὰς, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἱστορίαν των, ἀλλὰ συγχρόνως νὰ ὑποδηλώσῃ καὶ τὸ χρέος ὅλων μας διὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ ἀπελευθερώσεως σύμπαντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ πρώτη ἐκδήλωσις ἐορτασμοῦ τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ γεγονότος κρισίμου διὰ τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ Ἕθνους ἔλαβε χώραν εἰς Ἀγίαν Λαύραν, περὶ τὸ τέλος Μαΐου 1930, ὀργανωθεῖσα μετὰ πάσης λαμπρότητος ὑπὸ τῆς τότε κυβερνήσεως τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Ἡ ἐφημερὶς «Τ η λ έ γ ρ α φ ο ς» τῶν Πατρῶν, τὴν 1ην Ἰουνίου 1930, περιγράφει ὡς ἀκολούθως τὰ τῆς τελετῆς εἰς Καλάβρυτα καὶ Ἀγίαν Λαύραν:

«Αἱ ἑορταὶ τῆς Λαύρας ἦσαν κυριολεκτικῶς πρωτοφανεῖς. Οὐδέποτε τὰ Καλάβρυτα καὶ ἡ Ἁγία Λαύρα εἶχον ἰδεῖ τόσῃ συγκέντρωσιν ἐπισήμων. Μετὰ τῶν ἐπισήμων εἶχον ἔλθει καὶ πολλαὶ κυρίαι. Ἡ μετάβασις εἰς τὴν Λαύραν εἶχε γίνεαι μέγα ζήτημα. Χιλιάδες ἀνθρώπων ἀνέμενον εἰς τὴν πλατείαν τῶν Καλαβρύτων διὰ νὰ καταλάβουν τὰ αὐτοκίνητα ποὺ ἐπανήρχοντο ἐκεῖθεν διὰ νὰ παραλάβουν νέον ἀνθρώπινον φορτίον. Ἡ ἀνοδος εἰς Λαύραν ἦτο ἐξαιρετικῶς ἐπικίνδυνος. Ὁ δρόμος στενὸς καὶ τῆς μίας πλευρᾶς χαλίκι.

Πρὸ τῆς πύλης τῆς Μονῆς οἱ μοναχοὶ μὲ τὰ ἄμφιά των πέριξ τῶν Ἁγίων Ἀθηνῶν, καὶ τῶν Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας. Οἱ ἐπίσημοι πηγαينوῦρχοντο. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Βενιζέλου προεκάλεσε ἐξαιρετικὴν κίνησιν ὅλου τοῦ συγκεντρωμένου κόσμου, συνωθουμένου διὰ νὰ τὸν ἰδοῦν. Ὁ κ. Βενιζέλος πάντοτε μειδιῶν, προσέρχεται ὑπὸ τὸν πλάτανον. Γύρω του οἱ ἐπίσημοι. Μία ξυλίνη πολυθρόνα προσεφέρθη ἀμέσως διὰ νὰ καθίσῃ καὶ παρακολουθήσῃ τοὺς λόγους. Ὁ Ἅγιος Καλαβρύτων ἐξεδίπλωσε μίαν δέσμην χαρτιῶν διὰ νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν πανηγυρικόν. Καὶ ἤρχισε ὠραιότατα ἀπαγγέλων. Ἀλλὰ ἡ ζέστη, ὁ συνωστισμὸς, ἡ πίεσις, τὸ σπρώξιμον δὲν τὸν ἐβοήθουν. Ὁ Μακαριώτατος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἐπεμβαίνει καὶ συνιστᾷ συντόμευσιν. Καὶ ὁ ἅγιος Καλαβρύτων ἐσυντόμευσε λίαν.

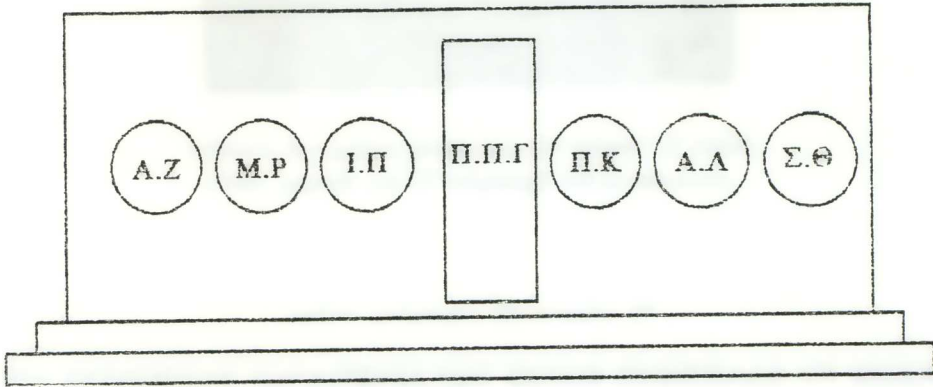
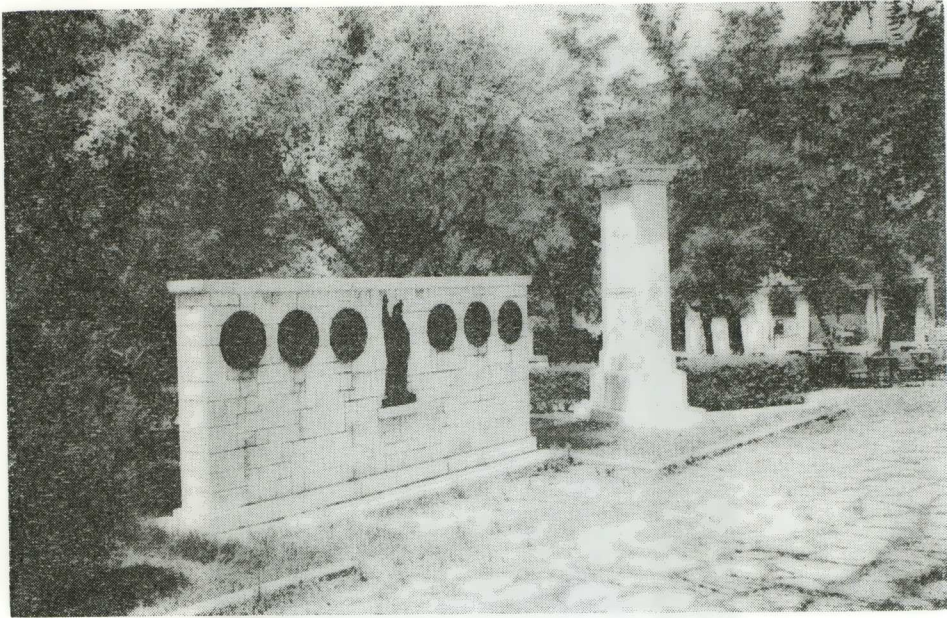
Μετὰ τοῦτον ὁ κ. Παπανικολόπουλος ἐκφωνεῖ ἓνα λόγον. Ὁ κόσμος χειροκροτεῖ διὰ νὰ προλάβῃ τὴν ἐπιμήκυνσιν. Ὁ κ. Παπανικολόπουλος τελειώνει γρήγορα. Μετὰ τοῦτο ἄρχονται οἱ στέφανοι. Ὁ κ. Δαμβέργης λακωνικότατος. «*Ἡ ἐπιτροπὴ ἀποδίδει τιμὴν καὶ δόξαν εἰς τοὺς ἥρωας*». Τίποτε ἄλλο. Ὁ κ. Ζεγγέλης ἔχει χειρόγραφα. Ἀλλὰ σύντομα. Ὁ κ. Ζαΐμης δὲν ἔχει στέφανα. Ὀλίγα τσιτσιμίδια. Καὶ δι' αὐτῶν ραίνει... κάτι πλάκες ποὺ εἶναι γύρω τοῦ πλατάνου, διότι μνημεῖα δὲν ὑπάρχουν. Ὁ κ. Μανέτας λακωνικός. Ὁ κ. Τρικούπης λέγει μερικά. Δὲν ἀκούεται ὅμως. Ὁ κ. Ἀριστ. Φωτήλας ἔσχε τὴν ἔμπνευσιν νὰ ἔχῃ παρ' αὐτῷ ἓνα θαλερὸν φουστανελλοφόρον, κρατοῦντα μέγαν δάφνινον στέφανον. Ἡ προσφώνησις του σύντομος. Εἶναι ὁ μόνος

παριστάμενος απόγονος και τὸ λέγει ὁ ἴδιος. «Ὡς κατ' εὐθεϊαν —λέγει— απόγονος τοῦ πρωτοεπαναστάτου τῆς Λαύρας Ἀσημάκη Φωτῆλα, ἀντιπροέδρου τῆς Γερουσίας τῆς Πελοποννήσου καὶ μέλους τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1824 καὶ Στρατηγοῦ ἐν Λάλα καὶ εἰς μνήμην αὐτοῦ καὶ τῶν συναγωνιστῶν του, καταθέτει στέφανον ἐκ δάφνης, διότι ἀμάραντον, ὡς αὐτὴ, ἐκτῆσαντο τὴν δόξαν καὶ ἀναλλοίωτον τοῦ Ἔθνους τὴν εὐγνωμοσύνην. Ὁ κ. Παπασχινᾶς μὲ ζωηράν φωνὴν προσφωνεῖ. Ὁ κ. Λεωνίδας Δογάνης μὲ ὠραίαν ἀπαγγελίαν λέγει τινά. Οἱ ἀνάπηροι πολλοὶ ἐξεπροσωπήθησαν ἀπὸ τὸν πρόεδρόν των.

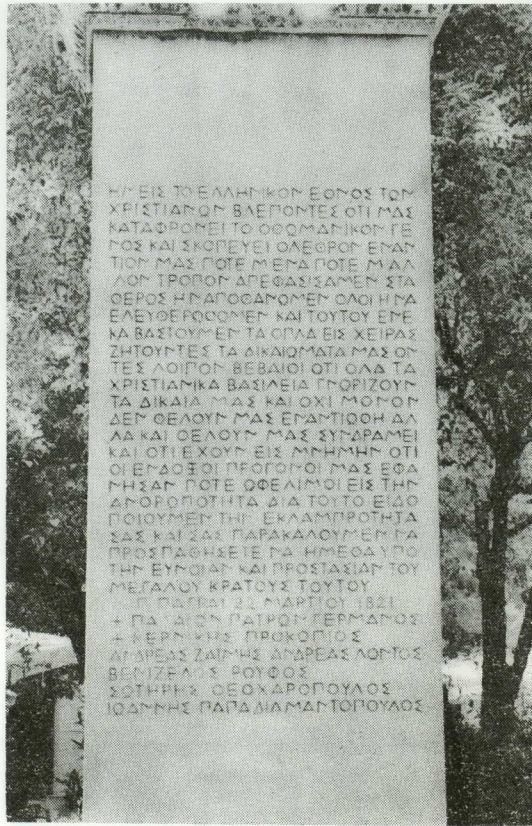
Ὁ ἐν ἀποστρατεία Στρατηγὸς Σταῦρος Θεοχάρης απόγονος τῆς ἱστορικῆς οἰκογενείας τοῦ Σωτηράκη Θεοχαροπούλου, ὀρκισθέντος μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν ἐν Ἀγία Λαύρα (καὶ πατὴρ τοῦ ὀμιλοῦντος), καταθέτει στέφανον μὲ τὴν κάτωθι ὠραίαν προσφώνησιν: «Ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ταύτης γωνίας τῆς Ἑλλάδος, ἐξ ἧς ἀνεπήδησε ὁ σπινθὴρ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 21, ὅστις ἠλέκτρισε καὶ ἐπαρδειγμάτισε τοὺς τίτάνας τῶν μεγαλοεργημάτων τοῦ Λεβίδι, Βαλτετίου, τῶν στενῶν τοῦ Δερβενακίου, τοῦ Μεσολογγίου, τῆς Ἀλαμάνας, τῆς Γραβιάς, τῆς Χίου καὶ τόσων ἄλλων ἡρωϊκῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος μας, ἡμεῖς οἱ γόνοι τῶν γιγαντομάχων ἐκείνων, ἐκτελέσαντες κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεών μας, τὰς πρὸς τὴν Μητέρα Πατρίδα ὑποχρεώσεις μας, καταθέτομεν εὐλαβῶς εἰς μνήμην τῶν ἡρωϊκῶν Ὑμῶν ψυχῶν τὸν στέφανον τοῦτον εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀπέιρου εὐγνωμοσύνης μας».

Ὅλοι ἐν τούτοις ἐπίσημοι καὶ ἀνεπίσημοι ἐν ἐσκέπτοντο καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς τελετῆς. Τὸ πῶς θὰ γυρίσουν. Πῶς θὰ φύγουν, πῶς θὰ βολευθοῦν. Καὶ ὅλα ἐγένοντο ἐν τάξει. Ὁ κ. Παπαπαναγιώτου, ὁ Ταγματάρχης τῆς Χωροφυλακῆς, ἐπιβλέπει τὰ πάντα. Ἀπὸ τῆς 2 μ.μ. ἤρχισαν ὅλοι νὰ φεύγουν. Καὶ φεύγοντες ἐγύριζαν καὶ ἔβλεπαν ἰδίως οἱ ξένοι, τὸ ὠραῖον θέαμα ποῦ δὲν θὰ ξαναἰδοῦν. Γιὰ νὰ τὸ ξαναἰδοῦν πρέπει νὰ ζήσουν καὶ στὴν 2αν ἐπέτειον τῆς Ἐκατονταετηρίδος. Ἀλλὰ τότε θὰ εἶναι ἄλλη γενεά. Ἀπὸ ἐκείνους ποῦ ἦσαν προχθὲς δὲν θὰ εἶναι ο ὕ τ ε ἔ ν α ς.





Εικόνα 1. Γενική άποψη του μνημείου και κάτωθεν σχηματική παράσταση αυτού.



Εικών 2. "Αποψις τῆς μαρμαρίνης στήλης τοῦ μνημείου (ἀνεγερθείσης ἐπὶ Δημαρχίας 'Ι. 'Αχ. Βλάχου, 1933).

Τὸ κείμενον τῆς μαρμαρίνης στήλης

ΗΜΕΙΣ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΕΘΝΟΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΟΤΙ ΜΑΣ ΚΑΤΑΦΡΟΝΕΙ ΤΟ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΝ ΓΕΝΟΣ ΚΑΙ ΣΚΟΠΕΥΕΙ ΟΛΕΘΡΟΝ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΜΑΣ ΠΟΤΕ Μ' ΕΝΑ ΠΟΤΕ ΜΑΛΛΟΝ ΤΡΟΠΟΝ ΑΠΕΦΑΣΙΣΑΜΕΝ ΣΤΑΘΕΡΩΣ Ή Ν' ΑΠΟΘΑΝΩΜΕΝ ΟΛΟΙ Ή ΝΑ ΕΛΕΥΘΕΡΩΘΩΜΕΝ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟΥ ΕΝΕΚΑ ΒΑΣΤΟΥΜΕΝ ΤΑ ΟΠΛΑ ΕΙΣ ΧΕΙΡΑΣ ΖΗΤΟΥΝΤΕΣ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΜΑΣ ΟΝΤΕΣ ΛΟΙΠΟΝ

ΒΕΒΑΙΟΙ ΟΤΙ ΟΛΑ ΤΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΓΝΩΡΙΖΟΥΝ ΤΑ ΔΙΚΑΙΑ ΜΑΣ ΚΑΙ ΟΧΙ ΜΟΝΟΝ ΔΕΝ ΘΕΛΟΥΝ ΜΑΣ ΕΝΑΝΤΙΩΘΗ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΘΕΛΟΥΝ ΜΑΣ ΣΥΝΔΡΑΜΕΙ ΚΑΙ ΟΤΙ ΕΧΟΥΝ ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ ΟΤΙ ΟΙ ΕΝΔΟΞΟΙ ΠΡΟΓΟΝΟΙ ΜΑΣ ΕΦΑΝΗΣΑΝ ΠΟΤΕ ΩΦΕΛΙΜΟΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ ΔΙΑ ΤΟΥΤΟ ΕΙΔΟΠΟΙΟΥΜΕΝ ΤΗΝ ΕΚΛΑΜΠΡΟΤΗΤΑ ΣΑΣ ΚΑΙ ΣΑΣ ΠΑΡΑΚΑΛΟΥΜΕ ΝΑ ΠΡΟΣΠΑΘΗΣΕΤΕ ΝΑ ΗΜΕΘΑ ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΥΝΟΙΑΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΟΥΤΟΥ

Π. ΠΑΤΡΑΙ 22 ΜΑΡΤΙΟΥ 1821  
 †ΠΑΛΑΙΩΝ ΠΑΤΡΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΣ  
 †ΚΕΡΝΙΚΗΣ ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ  
 ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΪΜΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΟΝΤΟΣ  
 ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΡΟΥΦΟΣ  
 ΣΩΤΗΡΗΣ ΘΕΟΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ  
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Τέλος, ὁ Δῆμος Πατρῶων, ἐπὶ δημαρχίας Ἰωάννου Ἀχ. Βλάχου τὸ ἔτος 1933, ἀνήγειρε μνημεῖον εἰς περίοπτον θέσιν τῆς πλατείας τοῦ Ἀγ. Γεωργίου τῶν Πατρῶν. Τὸ μνημεῖον αὐτὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ μαρμάρινην στήλην, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναγράφεται ἡ διακήρυξις τῶν προυχόντων τῶν Πατρῶν διὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς 22ας Μαρτίου 1821. Ἐπὶ πλέον μαρμάρινον τοιχίον φέρει ἐξ χάλκινα μετάλλια μὲ τὰς μορφὰς τῶν ἐξ ἀγωνιστῶν οἱ ὅποιοι ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάστασιν τὴν 22αν Μαρτίου 1821. Εἰς τὸ μέσον τῶν μεταλλίων αὐτῶν ὑπάρχει ὀλόσωμος ἡ μορφή τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ. Οἱ ἐξ ὀπλαρχηγοὶ ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ εἶναι οἱ Ἀνδρέας Ζαΐμης, Μπενιζέλος Ρουφος, καὶ Ἰ. Παπαδιαμαντόπουλος, εἰς τὸ ἕτερον δὲ ἡμισυ οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς, ἧτοι ὁ Κερνίκης Προκόπιος, ὁ Ἀνδρέας Λόντος καὶ ὁ Σωτήρης Θεοχαρόπουλος.